

תנובות שדה

גליון תורני בענייני
מצוות התלויות בארץ
וכשרות המזון

גליון 155 / ניסן - אייר תשפ"א

לראשונה!
השקת המרכז
המקוון

שמיטה מי יודע?

המרכז הארצי למידע הלכתי מקוון

חדשני, איכותי ומונגש לכל ענייני השמיטה
רב, מרצה, מורה, מדריך, או הורה ותלמיד כאן תמצאו
את מבוקשכם, בכל הקשור לשנת השמיטה,
בכל רמות החומרים התורניים וההלכתיים.

...

לומדים
בבית

עבודות
כיתה

שאלונים
טריזים

סיפורי
שמיטה

שאל את
הרב

סרטוני
הסברה

SHMITA.HAMACHON.CO.IL

תנובות שדה

גיליון תורני בענייני
מצוות התלויות בארץ
וכשרות המזון

גיליון 155 / ניסן - אייר תשפ"א

תנובות שדה

קובץ דו חודשי
בהוצאת המכון למצות התלויות בארץ
הקובץ יו"ל בסיוע:
משרד המדע - מינהל התרבות

העורך:
הרב יקותיאל דהן
HOLmacon.co.il

ניתן לשלוח מאמרים תורניים,
מחקריים, בתחומי עיסוקו של
המכון, או תגובות על הנכתב
בגליונות השונים, לכתובת המערכת,
או לפקס, או לדואר האלקטרוני

ברכת פסה כשר ושמה

נשגב קמיה מרגן ורבנן רבני ישראל שליט"א
ובני משפחותיהם שיחיו

ובראשם למורה דרכו של המכון
מו"ר רבי שלמה משה עמאר שליט"א
הראשון לציון ורבה הראשי של ירושלים

יהי"ר ונזכה שימשיכו להנהיגנו ולהנחותינו בכל פעולותינו ובחיוזוק
ועידוד לימוד וקיום מצוות ארץ ישראל, עד ביאת גואל צדק ועד
בכלל.

שנזכה לאכול מן הזבחים ומן הפסחים, ולגאולה שלימה עם ביאת
משיח צדקנו במהרה בימינו, אמן.

בברכה
הרב שניאור ז. רווח שליט"א - ראש המכון
מערכת "תנובות שדה", וצוות הנהלת המכון

כתובת המערכת:

המכון למצוות התלויות בארץ

ת.ד. 176 אלעד 4081003

טלפון: 03-9030580

פקס: 03-9030891

דמי מנוי לשנה: 60 ₪

© כל הזכויות שמורות

4 דבר העורך

ד' אמות של הלכה

'מידע הלכתי'

6 הכשרת המרור והכרפס, וענייני התוספים בדגים

הגאון רבי שניאור ז. רוח שליט"א
רב קהילת 'משכן התורה' - אלעד וראש המכון למצוות התלויות בארץ

12 גנוזות

כתב היד **עת הקץ** החתום בידי הימן המליץ
מיוחס לרבי משה אתורג'מאן זצ"ל

17 ביאורים וחידושים בהלכות שמיטה ויובל להרמב"ם

הגאון מו"ר רבי **שלמה משה עמאר** שליט"א
הראשון לציון ורבה הראשי של ירושלים עיה"ק תובב"א

16 ב' תשובות בענייני תרומות ומעשרות

תשובת הגאון רבי **שניאור ז. רוח** שליט"א
רב קהילת 'משכן התורה' - אלעד וראש המכון למצוות התלויות בארץ

22 חיוב נתינת המעשרות, ואופני ההקנאה והזיכוי למקבלים

הרב משה יהודה לנדאו שליט"א - בני ברק. מרבני המכון

כתיב (במדבר כג, כב) אֶל מוֹצִיָאִם מִמִּצְרַיִם, וראיתי לידידינו הדגול הרה"ג ישראל מאיר פלמן שליט"א שהביא מהגר"א בידרמן שליט"א, את אשר כתב האור החיים הקד', דלא כתיב אל הוציאים ממצרים [לשון עבר] אלא מוציאים [לשון הווה], משום שבכל שנה ושנה הקב"ה מוציא כל אחד בלילה הזה מהמצרים שלו. וזהו מה שאנו מברכים "אשר גאלנו וגאל את אבותינו", שיש גם גאולה לנו. וזה מה שאומרים בהגדה מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו 'ועכשיו' קירבנו המקום לעבודתו, והיינו כפשוטו שדבר זה נעשה עכשיו כל שנה מחדש. [אולם בגמ' בברכות (דף ל"ח ע"א) מבואר לא כן, דמוכחחן דלשון 'מוציא' הוא לשעבר ממש"כ 'אל מוציאים ממצרים' דקאי על שעבר. אולם המעיין שם ברש"י יראה שהוסיף כמה מילים, וכשנאמרה פרשת בלעם כבר יצאו ממצרים, וע"ש במהרצ"ח שביאר דכונתו דממה שנאמר פסוק זה לישראל אין ראיה דקאי לשעבר וכנ"ל, אבל בלעם שהיה גוי ולא שייך אצלו דבר זה, א"כ חזינון דקאי על לשעבר].

עוד כתוב (שמות יב, מב) לִיל שְׁמֹרִים הוּא לְיָהוָה לְהוֹצִיָאִם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, ופרש"י ליל שימורים שהיה הקב"ה שומר ומצפה לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרים, וברשב"ם ובספרנו פירשו שימורים מלשון ואביו שמר את הדבר, דהיינו שהקב"ה מחכה מתי תתקיים ההבטחה, והיינו שבימות האבות עוד קודם השיעבוד הקב"ה מחכה בלילה הזה להוציאם ממצרים, הוּא הַלֵּילָה הַזֶּה לְיָהוָה שְׁמֹרִים לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם, דהיינו שהלילה הזה מיועד כל שנה מחדש לתת לישראל את כל הישועות, ועם ישראל בכל הדורות מחכים מתי יגיע כבר ליל הסדר לקבל את ההשפעות בשנה זו. וידוע מש"כ בספרים שבכל חג וחג מגיעים איתם אותם ההשפעות שהיה אז, [ואצטט בזה לשון הרמח"ל בספרו דרך ה', שכך הוא סדר שסידרה החכמה העליונה שכל תיקון ואור גדול שהאיר בזמן מן הזמנים (אצל אבותינו הקדמונים) הרי בשוב תקופת הזמן ההוא יאיר עלינו אור, מעין האור הראשון, ע"כ], והיינו שימי ניסן והפסח הוא זמן של התגברות השפעת החירות בהוה באורות אדירים, ובפרט בפסח כדמבואר בפסוק, וזוהי בלילה הזה להיות עבדי ה', כיציאת מצרים שנעשינו לעם ולעבדי ה', וזה מתחדש כל שנה מחדש, כי לי בני ישראל עבדים.

נמצא שבליילה הזה שנפתחים כל שערי השפע, וכל שנה מחדש זוכים לגאולה, והקב"ה וכל פמליא של מעלה יורדים לביתו של כאו"א, זה הזמן לבקש ולזכות להכל, רק צריך לזה הכנה כראוי. בספר קו הישר (פרק ז') איתא כל האומר סיפור יצאת מצרים בשמחה ובחדוה זוכה להיכנס תחת כנפי השכינה להצילו ולעשות לו ניסים. וכבר הובא לעיל לשון המדרש אלוקיהם של אומה זו עשוק לעשות להם ניסים בלילה הזה, ומשל לדבר זה, לאחר שחופר בור כדי לחפש מים, אז אם חופר במקום שאינו ידוע, אז הוא זקוק להרבה ניסים כדי שימצא שם מים, משא"כ אם חופר במקום שהיה מים וסתמו אז בודאי ימצא שם מים, כן בלילה הזה שיש בו ניסים אז בקלות כל אחד יזכה בו לישועה בכל אשר הוא זקוק. וזהו שאמר רבי יהושע בר"ה דף י"א ע"א שניסן נגאלו וניסן עתידין ליגאל, והיינו כנ"ל שזה זמן של ישועות. [אולם הר"ן (דרוש הר"ן הדרוש השמיני) ביאר בנוסח אחר, וז"ל: דבר שקיבל צורה אחת גם כי תסתלק הצורה ההיא מן הדבר ההוא - שיקבל הדבר ההוא הצורה ההיא שנית יותר בקלות במעט פעולה... ומזאת ההקדמה הוציא רבי יהושע בפרק קמא דר"ה (דף י"א ע"א) תולדה אחת, והיא שבניסן עתידין ישראל ליגאל, והוא - כי מאחר שכבר הוכן החודש ההוא לגאולת האבות, הדין נותן שבו יגאלו הבנים פעם אחרת, אמר, בניסן נולדו האבות, בניסן נגאלו ובו עתידין ליגאל, ע"כ]. השפת אמת היה רגיל לומר שבליילה הזה נושעים מכל דבר ודבר רק צריך לצעוק ממעמקי הלב, כמש"כ ויזעקו בני ישראל וגו'. וידוע דברי המאירי שלוקחים

ביצה בליל הסדר משום שביצה בארמית הוא ביעה מלשון בקשה כמו שאומרים בקדיש תתקבל צלותהון ובעותהון. [ובמ"ב (תע"ג ס"ק כ"ג) כתב בע"א דמה שבחרו בביעה הוא לרמז דבעי רחמנא למיפרק יתנא, ע"כ, וראיתי לפרש מלשון המדרש (שה"ש רבה ב' ח') 'קול דודי הנה זה בא' שהקב"ה חפץ לגאלנו אינו מביט בכלום אלא מקפץ ומדלג לגאלנו]. ומה"ש יש מפרשים שבהגדה לא מוזכר משה רבינו כיון שיציאת מצרים לא נעשה על ידו כ"א ע"י ה'ונצעק' שלנו. [ובחסידות יש מימרא בשם ה'תפארת שלמה' מרדומסק זצ"ל שהזמן לזה הוא בעת שמוזגין כוס שני וכאן הבן שואל, דהכוונה כאן הבן שואל - זו העת של כל יהודי, בן לאבא רחום שבשמים, לשאול ולבקש את כל אשר בלבו, ולזכות בישועה!]. ובגמ' במגילה (דף ט"ו ע"א) איתא שצמו עלי ג' ימים היה בימי י"ד ט"ו ט"ז בניסן וביטלו באותה שנה את ליל הסדר, וקשה הרי גזירת המן היתה על י"ד באדר בשנה הבאה וא"כ אמאי לא יוכלו להמתין לצום עד אחר הפסח, ויתרה מזו קשה הרי על החיים מתפללים בר"ה ויוה"כ, וא"כ שיתפללו אז, אלא שמרדכי ידע כל אשר נעשה, שידע שנגזר כן למעלה ע"י הקב"ה, ויתרה מזו כתוב במגילה שגזירה זו כבר נכתבה ונחתמה בטבעת המלך, ומפרש בגמ' (שם ט"ו ע"ב) דהיינו מלכו של עולם, וא"כ כזה גזירה א"א לבטל רק ע"י תפילות של ליל הסדר שבכוחו לשנות את סדרי הבריאה יותר מהתפילות של ר"ה ועשרת ימי תשובה שבכוחם לבטל הגזירה רק קודם החתימה.

וב"ה ובס"ד זכינו אנו לינוק מניצוצות השפע אשר יורדים לעולם בימים אלו, וזכינו לאחר מאמץ משותף של כלל רבני המכון, להוריד לדפוס בשבוע זה הקרוב לחג הפסח, את הספרות העניפה של ספרי השמיטה, כולם במהדורה חדשה, עם תוספת הלכות והארות רבות, כגון ספר 'שביתת השדה' למורינו ראש המכון שליט"א, אשר ב"ה זכה וספר זה יוצא כבר במהדורה רביעית [ובהדפסה שישית], החל משנת תש"ס ואילך. למהדורה זו התווספו הלכות ועדכונים, אינדקס מורחב ועוד. מלבד ספר זה הורדנו לדפוס בסייעתא דשמיא את הספר 'שבת הארץ' הלכות שמיטה מתומצת, מבואר ומנוקד, אל הספר צרפנו כ"ח סיפורי שמיטה מנוקדים על דיבורי כח שומרי השמיטה, ומעט מן הסיפורים בהגשה של 'קומיקס' לתלמידים.

מלבד הספרים הנ"ל הורדנו לדפוס את חוברת 'שבילי שביעית' לבעלי גינות במהדורה חדשה ומעודכנת. ואת גולת הכותרת של מחקר ארוך שנים של ראש המכון שליט"א 'תולעת שני' חלק שני שיוצא במהדורה חדשה, הכפולה במספר העמודים, המידע והידע הפרקטי, על טפילים בדגים, שאר עיניי הכשרות בדגים ובמוצריהם, והכל מלווה במאות רבות של תמונות, אנציקלופדיה של ממש.

ובקרוב ממש נזכה לברך על המוגמר על ספר 'עת הקץ' שקוראי המכון זוכים מידי חוברת לקבל מעט מדברי תורתו של הגאון המפורסם רבי משה תורג'מן זצ"ל מלפני כ 200 שנה. כאשר כולו פוענח מכת"י חצי קולמוס, ונכתבו עליו הארות והערות מאת צוות רבני המכון בראשות העורך הראשי של הפרוייקט הרב יחיאל רווח שליט"א.

יהי"ר שחפץ ה' בידינו יצלח, להמשיך ולהפיץ את תורת ארץ ישראל, כאשר נזכה ובקרוב ינהגו מצוות חשובות אלו מהתורה בביאת כולכם, ובביאת גואל, ובבנין עיר ציון והמקדש.

הגאון רבי שניאור ז. רווח שליט"א

מידע הלכתי

רב קהילת 'משכן התורה' אלעד
וראש המכון למצוות התלויות בארץ

❖ הכשרת החסה למרור וכרפס, בע"פ שחל בשבת

❖ תוספים בדגים

הכשרת החסה למרור וכרפס, בע"פ שחל בשבת:

הנה לבדוק את התוצרת בשבת אין בזה כל איסור, ופשוט. וכ"כ בשש"כ ח"א (פ"ג סעי' לו), ובמנוחת אהבה ח"ב (פ"ז סכ"ה). ואף מותר לחפש אחרי החרקים וגם הקטנים ביותר. ואם מצא תולעת גדולה, כיון שאינה מעורבת אלא מונחת על המאכל אין כאן איסור בורר, וכ"כ בשש"כ שם ובמנוח"א שם. אלא שהוא כתב שמחמת החוששים למוקצה יטול עם קצת מן העלה, הגם שהעיקר להלכה שאין בזה משום טלטול מוקצה, וכיון שאין בזה גם משום בורר מותר להוציאו כמות שהוא מעל גבי העלה. ועיקר הדין נתבאר בתשובה למהרי"ט צהלון (סי' רג) שזובב שנפל לתוך כוס כיון שעומד בעצמו אין כאן איסור ברירה, ומרן הרחיד"א בברכ"י (או"ח סי' שיי"ט אות ה) קילס לדברי המהריט"ץ, וכתב שכן המנהג [ואמנם יש חולקים בזה לענין ברירה בלח. אך מ"מ ע"ג ירק שאינו מעורב כלל אלא מונח, אין כאן איסור בורר, ודלא כמי שראיתי שעירב הדברים]. ומשום מוקצה גם אין בזה דהוי כדין גרף של רעי, וכ"כ מרן החזו"א או"ח (סי' מז ס"ק טו) שמותר להסיר זובב ואין כאן משום טלטול מוקצה, וכ"ש היכי דמאס וכן עיקר. אלא שכל זה איירי בחרק גדול שבולט על העלה, אך חרקים קטנים שדבוקים ע"ג העלים, יש בהסרתם משום ברירה, ולכן יסיר אותם עם העלה הנגוע. וכ"פ בשש"כ שם.

ולהדיח או לשטוף תחת ברז מים, מותר, ועיקר ההיתר הוא כיון שהדחה נחשבת כדרך אכילה ולא דרך ברירה, ודין זה נתבאר באריכות בספרי רבתינו האחרונים. ועיקר הנידון נלמד מהנפסק בשו"ע (שיט סעי' ח), שאין שורין הכרשינין ולא שפין ביד דהוי כבורר, ובמשנ"ב (ס"ק כט) ובביאה"ל יצא לדון שמשום זה אסור להדיח פירות וירקות בשבת. אולם בספר לוית חן למרן הראש"ל הגרע"י צוק"ל (סי' שיט אות נב) האריך להוכיח שהעיקר להלכה שמותר לכתחילה להדיח פירות וירקות לשוטפם מהלכלוך כדי לאוכלם לאלתר, ורק להשרות בכלי של מים על מנת שהעפר ירד למטה בכה"ג אסור משום בורר, וזהו דין דכרשינין. עיי"ש. וכן הוכיח בארוכה בספר מנוחת אהבה ח"ב (פ"ז סעי' כ). וראה עוד מש"כ להתיר בספר אגרות משה חאו"ח (סי' קכה). וע"ע בשו"ת שבט הלוי (חאו"ח סו"ס נב) שאם יש עליהם פסולת יש להחמיר ורק לנקיותא מותר. וכ"כ להתיר בספר קצות השלחן (ח"ה קכה, בדי השלחן אות טז). וראה עוד מאמר מרן הראש"ל הגרע"י צוק"ל בירחון אור תורה (חשון תשמ"ב), שחזר וחיזק את ההיתר והוסיף, שאף ענבים שאינו יכול לשוטפם ביד מותר ליתנם לכלי לשוטפם כדי לאכול לאלתר. וראה עוד מש"כ הגר"ע אויערבך שליט"א במאמר שפירסם

מידע הלכתי | הכשרת החסה למרור וכרפס

בגליון 'מרכז ההוראה' (גליון ח חשון תשע"ח) מה שהביא משמיה דמו"א הגרשז"א זצ"ל וממו"ח הגריש"א זצ"ל, ומה שכתב הלכה למעשה באופנים השונים, יעוי"ש

לנער את הירק בשבת, גם מותר, כל שאוחז בידו את האוכל ומסלק את הפסולת, וכדרך שהתירו בגרעיני הפירות כגון באבטיח וכיו"ב, וכמ"ש בבא"ח שנה ב' (פרשת בשלח אות ז) וכ"כ במנחות אהבה ח"ב (פ"ו הערה 62), ועי' עוד בילקו"י (סי' שיט סעי' סג ובהערה שם). אלא שהניעור יכול להועיל רק במקרים מסוימים מאד וראה בתולעת שני כרך ג במבוא לספר ועל שיטות הבדיקה. אמנם היכא שזה מועיל, יהיה מותר ולאחר הניעור מותר לשטוף תחת הברז להסיר הלכלוך כגון חרקים מתים.

אמנם להשרות במים כדי שהחרקים יצופו אסור דהוי"ל מעשה ברירה, אלא שיש מקום לדון לגבי השרייה ראשית באופן כללי, לענין נטילת נשמה, הרי פשיטא שאם יש ודאי חרקים חיים שימותו לאחר ההשרייה, שהוא עובר משום נטילת נשמה בשבת. אולם כל זה אם ברור לנו שיש חרקים חיים, אולם אם לא ראינו חרקים, אם כן יתכן שהירק נקי מחרקים, ואת"ל שהוא נגוע, שמא החרקים כבר מתים מחמת הריסוסים בשדה, וגם אם תאמר שיש חרקים חיים, אין וודאות שהם ימותו [שהרי הם לא מתים מיד, וכיון שישפוך אח"כ את המים יתכן שהחרקים יוסיפו לחיות], ואף אם הם ימותו הרי אין כוונתו להורגם אלא להסירם מעל העלה, וא"כ אין זה פסיק רישא והוא גם דבר שאינו מתכוין, ומותר. אמנם ראיתי בשש"כ (שם בסוף הסעיף) שכתב בפשיטות לאיסור. אלא שברור שדבריו הם בירקות עלים רגילים, שהחרקים מצויים בהם ביותר, ואין ספק שיש בהם חרקים, אבל בירקות עלים הגדלים בחממות תחת פיקוח והם בחזקת נקיים מחרקים, לא יהיה אלא ספק, ולכאורה יש להתיר. ולכן כל שעשה פעולה להוריד את החרקים, כגון אם ניער את עלי הכוסברה באופן ובצורה המועילה להסרת חרקים, ושוב רוצה לשטוף במים אף עם חומר, לכאורה יש מקום לדון ולהתיר.

כמבואר לעיל, אין כאן כל חשש של נטילת נשמה וק"ו בירקות שהם בחזקת נקיים מחרקים, ואין צריך לחשוש למיעוט שאינו מצוי, ולכן מותר לכתחילה להשרות ירקות אלו במים אף עם חומר. וכידוע מסיבות בריאותיות ראוי תמיד להשרות ירקות ופירות קודם אכילתם, ובפרט ירקות שמרוססים הרבה, כגון תות שדה וירקות עלים וכיו"ב, ובמים לבד אין התועלת מרובה, ולכן קיימים חומרים מיוחדים שמועילים לשטיפת הירקות כגון 'סטרייל' וכיו"ב. ולכן להלכה - אף בשבת, הרוצה לאכול מירקות אלו מותר לו להשרות אותם בחומר ואין כאן כל חשש של ברירה, כיון שאינו מפריד משהו ממשי מהפרי, ואף דרך אכילתו היא בכך. ואין לחשוש שמא יש מעט חרקים והם יצופו, כיון שאין כוונתו לחרקים ומבחינה הלכתית כיון שאין בהם מיעוט המצוי אינם חייבים בבדיקה, ועיקר ההשריה היא לנקיותא בעלמא. וראה עוד במאמר הנז' בגליון 'מרכז ההוראה' סוף אות ב.

אלא שכל זה באופן שאכן אין לחשוש אלא למיעוט, אולם בירקות רגילים, או אף בחברות מגידול מיוחד, שהפיקוח עליהם לא כראוי, ונמצאו שם חרקים רבים, ועוד יותר יש לומר שכך הוא המצב היום ברוב ככל החברות, לאחר התרבות המודעות על עניני שאריות חומרי הדברה, הוראות הרבנות היא שבירקות שאינם מסובכים לשטיפה כגון חסה וכיו"ב, מתירים הימצאות חרקים היורדים בשטיפה עד כמות מוגבלת לכל יחידת ירק. אולם דא עקא, שעקב הריסוס שהוא שומני, החרקים 'נתפסים' בירק, וזקוקים לחומר דטג'רנטי שיסייע להם להשתחרר מהירק. אם כן במצב כזה, בכל החרקים שמתירים בהם הימצאות חרקים היורדים בשטיפה, וכגון חסה ועוד, בכה"ג הנסיון מלמד ובפרט בחילופי העונות, כגון בתקופת הפסח, שמצויים חרקים, וחייבת עקרת הבין מעיקר הדין להשלים הנקיון בבית הפרטי שלה, ואם כן חזרנו לאיסור ההשרייה של הירקות.

ולכן הנכון להכין הכל מערב שבת ולא להזדקק לזה בשבת. אולם שטיפה רגילה לנקיותא ובדיקה ויזואלית בעין מותר לכתחילה גם בשבת וכמבואר לעיל.

אם נהג כנדרש ולכתחילה בדק הכל ביום שישי, ינער מן המים היטב ויניח במקרר כשהוא מכוסה, ואין לו לחוש בכה"ג לטיב הירק שישמר היטב לליל הסדר. ובוודאי שאין לחוש במקרר לכל חשש כבוש.

תוספים בדגים - כשרותם לכל השנה ולימות הפסח:

כבר שנים רבות, הידיעה על תוספים שונים לדגים מסוימים, הייתה ידועה לעוסקים בתחום, אולם לציבור הרחב, המידע זלג מידי פעם, וגרם לחוסר הבנה ולבלבול, והפצת דברים שאינם אחראים, ולכן אמרתי שארכז כאן את מירב המידע העומד הנמצא באמתחתי, כדי לעשות סדר בדברים, וכדי שידעו את המותר ואת האסור, את ההגבלות השונות להם זקוק הצרכן לדעת כשרותית לכלל ימות השנה ולפסח.

סוגי התוספים השונים:

הצורך להוסיף תוספים בדגים, נובע לעיתים מצרכים בריאותיים של הצרכנים, ולעיתים לתוספת טעם, לעיתים להקל על הכנת הדג לשימושו הסופי. לעיתים לרווחת היצרן והגדלת ממונו או במשקל או רווחי מיסים וכיו"ב.

סוגי התוספים, הוא החל במים, עמילנים, פוספאטים, תבלינים, ועוד. ניתן למנות את התוספים הבאים המוכרים לנו היום: מאלטודקסטריין. עמילן טופיוקה. קורנפלור. סוכר. מלח. סודיום סיטארט. סודיום טרי פולי פוספאט. טרי פולי פוספאט. פלפל שחור/לבן. עלי תבלין מיובשים.

בנוסף חלק מסוגי הדגים קודם הכנסתם לעיבוד, עוברים השרייה בחומר 'אנטי אוקסידנט' [ANTI-OXIDATION]. התופעה מצויה בנורבגיה בדגי הסלמון השלימים, שלאחר הוצאת הדג מהכלובים, ולאחר הריגת הדגים, הם עוברים על גבי מסוע לתוך מיכל של מים עם חומר "אנטי אוקסידנט" [=מונע חימצון]. שמטרתו להרוג או למנוע את הבקטריות]. זמן ההשריה של הדג במיכל הוא קצר מאד [טבילה קצרה]. מבחינה הלכתית ראוי לציין שהרוב המוחלט של חומר זה כשרים אף לפסח. ובלא"ה ההשריה היא לזמן קצר ביותר והחומר אינו נשאר בדג, ולא מהווה כל בעייה בכשרות.

בדגים מעושנים, יש שימוש מלבד מלח וסוכר [לבן וחום], בעישון החם יש גם שימוש בארומות. וכמובן בדגים המעובדים לשימורים יש חו"ג רבים נוספים, ראה לעיל בפרק העוסק בדגים מעובדים.

צבעי מאכל כהוספה לדגים, היא תופעה שאפשרית אולם בפועל אין שימוש בזה מטעמים מסחריים ומשום אי הצורך בשימוש בהם. השימוש היותר בולט היה בעבר בדגי סלמון שמקורם בכלובים וצבעם היה חיוור יותר, והמטרה הייתה כדי שהצבע יהיה כהה ובולט [כעין הצבע המקורי שיש בדגי סלמון - ים]. כיום אין בכך שימוש כיון שהצבע מגיע לדגים באמצעות כופתאות המזון שלהם [כופתאות מזון שמכילות בשר דגים בדרך כלל סרדינים ומקרלים ועוד, שנשחנים לקמח, ולזה מוסיפים שמן דגים, קמח וסויה, ומוסיפים לזה גם קרטנואידים אסטקסנטין וקנתקסנטין שהם נותנים את הצבע לבשר הדג, שיהיה דומה לדגים הגדלים פרא] כך שכיום לא מוסיפים כל צבע ובשר הדג מגיע כבר עם צבעו הכהה מהבריכות. [שימוש יותר נפוץ היה בעבר של צבעי מאכל לדגי הסלמון המעושנים. אולם כיום מבדיקות שעשיתי בכמה מפעלים אין בהם כלל תוספת של צבע מלאכותי, זה מנתונים שאספתי מכמה מפעלי עישון מכמה מדינות ברחבי העולם].

המטרות והשיטות השונות להוספת התוספים:

התוספים מחולקים לשני חלקים, החלק האחד הוא לתוך בשר הדג. והחלק השני הוא חיצוני.

כאשר המטרה היא תוספת מים בצורה חיצונית בלבד, הדג מקבל את המים בתהליך שנקרא 'גלייזינג' או 'זיגוג' בעברית, שפירושו ציפוי שקוף וכיו"ב, את התהליך הזה מבצעים באמצעות הקפאת הדג, וכשהוא קפוא מכניסים אותו לטבילה במים [כך הוא מקבל ציפוי של המים שקופאים] ולעיתים חוזרים על הפעולה פעמיים 'דאבל גלייזינג'. תהליך זה אין בו בעיה כשרותית, ואין בו כל תוסף נוסף, והוא כולו חיצוני בלבד.

מאידך כאשר רוצים שהבשר יספח את המים, יש צורך להחדירו עם חומר נוסף שיעזור לבשר לקלוט את המים בתוכו. התוצאה של תוספת החומרים היא, שהבשר נהיה לבן יותר, ומשקלו עולה מחמת המים הספוחים בו, לצורך זה השימוש הוא בכמה מסוגי החומרים הנפוץ הוא החומר S.T.P. [סודיום טרי פולי פוספאט] או רק T.P.P. [ללא הסודיום, דבר שהקשה על המעבדות את זיהוי החומר ללא הסודיום]. חומרים אלו הם מינרלים וכשרים לימות השנה וגם לפסח. [מבחינה בריאותי חומר זה לא נפסל ואושר לשימוש כחומר במאכלים עד מינונים מסוימים לכל סוג מאכל ולדגים אושר עד כמות של 0.5% לכל ק"ג].

החומר מעורבב עם מים ואותם מחדירים לבשר הדג, לעיתים החומרים הם שונים, כגון סודיום סיטארט, עמילנים סוכר ועוד, שמערבבים עם המים, ואותם מחדירים אל הדג.

שיטת ההחדרה, קיימת שיטות מתקדמות יותר וזה באמצעות הזרקות ישירות לתוך בשר הדג באמצעות מכונה עם מחטים [בדומה למכונה המזריקה לבשר בקר], כאשר לאחר ניקוי הדג מהעור והעצמות, הדג עובר שטיפה מכל צדדיו, ונכנס ידנית למסוע לתוך מכונה כשמעל החתיכה יורד משטח שבקצהו מחטים רבים שתפקידם הוא לנקוב בבשר הדג ובד בבד באותו זמן מחדיר לתוך הבשר את התוספים. למכונה מחובר צינור שיונק ממכל צדדי את התוספים כשהם מעורבבים.

שיטה נוספת היא ההשריה הפשוטה כאשר משרים את נתחי הדגים בבריכות או מיכלים שמעורב בהם מים עם חומר S.T.P. ביחס 2.5 עד 4 אחוז מכמות המים. ומשהים את הדגים בפנים עד שעה ויותר. כאשר לעיתים זה בדליי פלסטיק פשוטים, ועליהם מניחים כל מיני דברים כבדים, כדי שלא יצופו הדגים. ובשנים האחרונות החלו בשיטת 'מכבסה', כאשר הדגים נמצאים בארגזי פלסטיק עם חומר, הארגזים מונחים על עגלה שנעה מצד לצד עם מנוע, שגורם כל העת לפילה דגים לנוע בתוך המים עם החומר, ובזמן זה הם סופחים את החומרים עם המים.

בנוסף קיימים תוספים חיצוניים, המתווספים לדג בצורה ידנית של ביזוק תבלינים על גבי הדגים, כאשר על המסוע עוברים הדגים לכיון השוק פריזר להקפאתם, ושם בוזקים עליהם פלפל שחור או סוגים אחרים.

לחילופין קיימת השריית הדגים במרינדה, שזה רוטב של תבלינים עם חו"ג נוספים וכגון סטריק אסיד [לעיתים], וכל הדגים שוהים ברוטב תוך כדי תנועות סוביות באמצעות מיכשור אלקטרוני בתוך המיכל. בדומה לזה שיטת הציפוי

ציפוי עמילן לפילה הדגים, נעשה גם הוא בתהליך ידני, כאשר מסננים את העמילן, ומכניסים את הדגים לקערה עם העמילן, מוציאים ומסדרים על המגשים. ושוב משלימים עד אשר הדגים מתכסים בעמילן, בתוך המגשים נכנסים הדגים להקפאה עמוקה. ביציאה, הדגים נארזים בוואקום, ומשווקים לצרכנים.

סוגי הדגים שמצויים בהם התוספים:

- ❖ דגי סלמון שלימים - לא מצוי כל תוספים להוציא השרייתם באנטי אוקסידנט קודם השיווק.
- ❖ פילה דג סלמון - מנורבגיה וצ'ילה, ללא חשש לתוספים מלבד הנז'.
- ❖ פילה דג סלמון מסין - בשנים האחרונות החלו בהזרקות לפילה זה, באמצעות מכונת הזרקה, ויש צורך בהשגחה מיוחדת על התוספים ובפרט לפסח [מלבד בעיית התולעים החמורה בדגי סלמון ממקור זה, ראה לעיל בפרק העוסק בכך].
- ❖ פילה נסיכת הנילוס - המעובד כיום במדינות אפריקה לא מצוי כלל עיבוד עם תוספים [וגם המפעל היחיד שבעבר הכניס חומרים מוספים באמצעות הזרקות, מפי השמועה שמענו שהוא חדל מזה בשנים האחרונות].
- ❖ פילה סול, זהבנון, מרלוזה, קוד, הליבוט ועוד שמקורם מסין - מצוי בהם תוספת של פוספאטים. ובשנים האחרונות החלו להוסיף גם בפילה מושט.
- ❖ במפעלים הללו בסין, מייצרים גם פילה דגים שונים בציפוי עמילן, שיהיה כבר מוכן לטיגון או שאר דברים אצל הצרכנים.
- ❖ דגים לאחר ביזוק של תבלינים או השריה במרינדה - מצוי בסוגים הבאים: פילה אמנון מסין [גם עם תבלינים המפוזרים בבזוק על גבי הדגים. וגם עם מרינדה שהיא תערובת תבלינים עם מים]. אמנון שלם מסין. פילה דניס ופילה לברק מתורכיה, וכן דגים שלימים גם מסוג דניס וגם מסוג לברק מתורכיה [מעבר לכך שזה ניכר בדג עצמו, הדבר אף מצויין בהבלטה על גבי האריזות].
- ❖ פילה מרלוזה מארגנטינה, ד. אפריקה - לא מצוי שם תוספים כלשהם.
- עם הכניסה לתוקף של התקנה החדשה מטעם משרד הבריאות [החל מחודש אלול תשס"ט], כל דג שמוכנסים בו תוספים חובה לציין על גבי האריזה כדג "מעובד" ודבר זה יקל על הציבור.

כשרות התוספים:

- לעיתים המוצרים כשרים באופן סתמי, ולעיתים זקוקים לכשרות מיוחדת עבור פסח, ולעיתים עבור כל השנה. אתן דוגמא של מוצר פשוט כמו פלפל שחור, שרצו אותו כשר לפסח במפעל בסין, והגיעו למפעל מקומי וקטן שטוחן תבלינים, לבדוק את האפשרויות, ובדיוק הם טחנו שם אבקת מרק בטעם עוף, ולאחר בדיקה התברר שהוא היה גם חמץ וגם טרף.
- כך שגם כאשר מדובר במוצרים פשוטים, לכל הפחות במדינות מסוימות, ודאי שצריך הכשר גם לכל ימות השנה.

להלן אסכם בתמצית באמצעות טבלה את עיקרי סוגי התוספים שראיתי במפעלים השונים בעולם.

סוג התוסף	כשרות לימות השנה	כשרות לפסח
ארומות	צריך כשרות	צריך כשרות לפסח
גלייזינג - מים	כשר	כשר לפסח
מאלטודקסטרין	צריך כשרות	צריך כשרות בד"כ קטניות
מלח	כשר	בד"כ כשל"פ
סודיום סיטארט E-331	צריך כשרות	צריך כשרות
סיטריק אסיד E-330	היצרנים העיקריים כשרים	צריך כשרות [יש קטניות ויש ללא קטניות]
עלים מיובשים	צריך כשרות+בדיקת חרקים	צריך כשרות
עמילן	בד"כ כשר	יש חמץ. קטניות. כשל"פ [טופיוקה]
פוספאטים	כשר	הסוגים המצויים בד"כ כשל"פ
קורנפלור	בד"כ כשר	צריך כשרות - קטניות
תבלינים	צריך כשרות	צריך כשרות לעיתים קטניות

**בברכה ובהצלחה
שניאור ז. רווח**

כתב יד 'עת הקץ' החתום בידי הימן המליץ

כפי שכתבנו בגליונות קודמים כתב זה מיוחס לרבי משה אתורג'מאן זצ"ל מהעיר תאפיללת שבמרוקו אשר חי בתקופת בעל ה'אביר יעקב' זיע"א.

נגיש כאן קטע מכתב היד

פירות שנלקחו מגוי אם פטורים מביעור מחמת קאתינא

ואחר שביארנו זה הבוא נבוא לישא וליתן בהלכה, בההיא דלוקח טבלים ממורחים מן הנכרי, לראות היעמדו דברי מהר"ש הזקן שכתב לפטור פירות הגוי מהביעור, מצד דאמר ליה אתינא מכח גברא דלא מצית לאישתעויי דינא בהדיה, כדאמרינן לגבי מעשרות.

והסוגיא בבכורות דף י"א, וז"ל הגמרא: "אמר ר' שמואל בר נתן אמר ר' חנינא הלוקח טבלים ממורחים מן הגוי, מעשרן והן שלו. דמרחינהו מאן, אי לימא דמרחינהו גוי, דגנך אמר רחמנא ולא דגן גוי. אלא דמרחינהו ישראל מרשות גוי, מעשרן, דאין קניין לגוי בא"י להפקיע מיד מעשר, והם שלו, דאמר ליה קאתינא מכח גברא דלא מצית אישתעית דינא בהדיה. תנן התם המפקיד פירותיו אצל הכותי ואצל עם הארץ, בחזקתן למעשר ולשביעית, אצל הגוי, כפירותיו, ר"ש אומר דמאי. אמר רבי אלעזר להפריש כ"ע לא פליגי, כי פליגי ליתנן לכהן, ת"ק סבר ודאי חלפינהו ובעי מיתבניהו לכהן, ור"ש סבר דמאי. יתיב רב דימי וקאמר לה להא שמעתא, א"ל אביי טעמא דמספקא לן אי חלפינהו אי לא חלפינהו, הא ודאי חלפינהו דכ"ע בעי למיתבניהו לכהן, והא"ר שמואל א"ר חנינא הלוקח טבלים מן הגוי ממורחין מעשרן והן שלו. דלמא כאן בתרומה גדולה כאן בתרומת מעשר. אזכרתן מילתא דא"ר יהושע בן לוי מנין ללוקח טבלים ממורחין מן העובד כוכבים שהוא פטור מתרומת מעשר שנאמר ואל הלויים תדבר ואמרת אליהם כי תקחו מאת בני ישראל טבלים שאתה לוקח מבני ישראל אתה מפריש מהן תרומת מעשר ונותנה לכהן, טבלים שאתה לוקח מן הגוי אי אתה מפריש מהן תרומת מעשר ונותנה לכהן". עכ"ל הברייטא.

ופירש"י: דגנך - דיגונך, מה שאתה ממרח חייב בתרומה ולא מירוח גוי. דאמרחינהו ישראל מרשות גוי - שהיה ישראל אריס וקרקע של עובד כוכבים הוי. למעשרות - אם מעשרין הן

א. בעזרת ה' יתברך ספר זה יצא לראשונה לאור עולם בקרוב, תוכו רצוף הערות והארות מחכימות מאת חבר רבני וחוקרי המכון שליט"א.

אין חוששין שמא החליפין^ב בפירות שביעית שיהיו צריכין להתבער בשביעית. **כפירותיו** - של גוי דודאי חלפינהו וצריך להפריש מהן מעשר. האי תנא סבר דאין מירוח הגוי פוטר, ופלוגתא היא במנחות בפרק ר' ישמעאל. **דמאי** - ספק חילפן ספק לא חילפן. **להפריש כולי עלמא לא פליגי** - דאפי' לר' שמעון דאמר ספק, מספק לא אכיל טבלים, שבמיתה הן, ובעי אפרושי הכל, דדמו לדמאי דעם הארץ דמפריש. וכו'. **להא שמעתא** - דרבי אלעזר. **מעשרן והן שלו** - ואוקימנא דאמרינהו ישראל מרשות גוי. **בתרומה גדולה** - פליגי תנא קמא ורבי שמעון. **בתרומת מעשר** - והן שלו. עכ"ל.

ויש חסרון לשון ושיבוש בפירש"י שלפנינו, והעיקר כמו שהעתיק הרב כו"פ בפרק ד', וז"ל: **"ופירש"י למעשרות** - אם מעושרים הן אין חוששין שמא החליפן כדי שיתחייב להפריש מעשר אחר. **ולשביעית** - אם גדלו בששית ועכבן עד שביעית, אין חוששין שמא החליפן בפירות שביעית שיהיו צריכין להתבער בשביעית. **כפירותיו** - כפירות של נכרי דודאי חלפינהו וצריך להפריש מהן מעשר, כגון דאמרינהו לפירות דנכרי, ישראל ברשות נכרי, ולענין שביעית מתבערין בשביעית". יעו"ש תשלום פרש"י ה'.

דכפי פירוש רש"י שלפנינו, שכתב, האי תנא סבר מירוח גוי אינו פוטר, קשה, התינח לת"ק, אלא לר"ש דסבר מירוח גוי פוטר, כמבואר בפ' ר"י הנז', מאי איכא למימר, הא כיון דמירוח גוי פוטר, א"צ לעשרן כלל אפי' דמאי. ולא עוד אלא אפי' ודאי חלפינהו פטור אפי' מהפרשה ואצ"ל מהנתינה לכהן, וכמו שהקשה הגמרא על הך מימרא דלוקח טבלים, אילמא דמרחינהו נכרי, דגנך וכו'. ש"מ דבנתמרחו ביד גוי, אפי' מעשר דהיינו הפרשה לא בעי ופטור הוא מכלום.

אלא ודאי ע"כ לומר דהטעם הוא, כגון דאמרינהו ישראל וכו' כדאוקימנא הך דלוקח טבלים ממורחים, דפירש רש"י שם שהיה ישראל אריס וקרקע של גוי הוי, דבזמן התנאים שהייתה רוב א"י ביד ישראל, הרבה משדות גויים היו ביד אריסי ישראל שהיו זורעין וחורשין וקוצרין ומעמרין ודשין וזורין וממרחין התבואה של גויים. באופן דמשכחת לה לוקח טבלים ממורחין מן הגוי, שאותם טבלים כבר נתמרחו ע"י ישראל, שהיו אריסים בשדות הגויים. וגם זה המפקיד אצל נכרי, דאמרינן כפירותיו, אחד הם, דעסקינן שנתמרחו ע"י אריס ישראל שהיה בשדהו, ואתיא ככ"ע, דמעיקרא ליכא הכא מירוח גוי דאיפליגו בה תנאי, דבנתמרחו ע"י ישראל עסקינן.

ומה שהוכרח רש"י לפרש בההיא דלוקח טבלים ממורחים מן הגוי, דאוקימנא לה בדאמרינהו ישראל מרשות גוי, דהיינו שהיה ישראל אריס וכו', ולא פירשה כפשוטה, דמרחינהו ישראל הלוקח, משום דקשיתה לישנא דלוקח טבלים ממורחים דמשמע דבעת שלקחם כבר היו ממורחים, וא"כ היכי משכחת לה שנתמרחו ביד ישראל, אם תאמר שנתמרחו ביד הלוקחים, הא אמרת שבשעה שלקחם היו ממורחים. משו"כ הוכרח לפרש, שהיה ישראל אריס וכו' שכבר נתמרחו ע"י ישראל שהיה אריס בשדה של גוי שמירח לו תבואתו מקודם, וכשבא זה הלוקח, קנה טבלים הנז' מן הגוי שהיו כבר ממורחים ע"י ישראל שהיה אריס בשדהו.

דייקא נמי דקתני הגמרא שנתמרחו מרשות גוי, כלומר שנתמרחו כבר ע"י אריס ישראל מרשות קרקע הגוי שהיה ישראל אריס בשדהו, וקרקע של גוי הוי, כדפירש"י, ודבריו האמת והצדק, דאם איתא שקנאם בלי מירוח ומירחם הלוקח, כך היל"ל הלוקח טבלים מן הגוי ומירחן, הלוקח מעשרן. אלא ודאי מדקאמר ממורחין, וקאמר הגמרא דמרחינהו וכו', ר"ל שכבר נתמרחו מרשות גוי ע"י

ב. ברש"י שלפנינו הגירסא מתוקנת, והיא: אין חוששין שמא החליפן, או בשביעית שמא החליפן בפירות שביעית.... [טעות המעתיקים שדילגו בין המילה החליפן הראשונה לשניה. וזו טעות נפוצה של המעתיקים]. אמנם לפני רבינו לא היתה גירסא זו, אלא שתיקנה להלן על פי הכפוף.

כתב יד 'עת הקץ' החתום בידי הימן המליץ | גזירות

ישראל שהיה אריס בשדהו שמירח לו תבואתו זאת. וכשבא ישראל זה הלוקח קנה טבלים הנו' מן הגוי, שהיו ממורחים כבר ע"י ישראל שהיה אריס בשדהו כדפירש"י.

והתוס' הקשו על פירש"י הנו' וז"ל "דמרחינהו ישראל ברשות גוי, פי' הקונטרס ישראל אריס של גוי, וקשה לפירושו אי בחלק גוי היינו מרחם גוי אי בחלק ישראל אין זה לוקח טבלים. ונראה לפרש מרחינהו ישראל מרשות גוי אחר שלקחן ישראל, והכי קא אמר הלוקח טבלין מן העובד כוכבים והן עכשיו ממורחין. עכ"ל.

ולא ידענא מאי קאמרי רבנן אי בחלק גוי היינו מרחם גוי, דכיוון דמרחם אריס גוי' הרי נתמרחו ע"י ישראל ואין כאן מירוח גוי כלל, דהא לא נתמרחו מעיקרא על ידי גוי בעל השדה כי היכי דנימא היינו מרחם גוי, ואי משום דשלוחו כמותו הא קיימ"ל אין שליחות לגוי. ואפי' אם היה שליח, סוף סוף אלו הטבלים נתמרחו ע"י ישראל ולא ע"י גוי, ושפיר קרינן ביה 'דגונך ולא דיגון גוי'.

גם מ"ש אי בחלק ישראל אין זה לוקח טבלים, אינו מובן, רק אם נאמר דיש חיסור לשון בדברי התוס' וצ"ל 'אין זה לוקח טבלים מגוי, כי מישאל לקחם'.

מ"מ איני רואה שום קושי בפירש"י הנו' כפי מה שפירשנו דבריו דכוונת רש"י פשוטה לפניה, שהאריס כבר נטל חלקו המגיע והלך לו, ובא ישראל וקנה מאלו הטבלים הממורחים של גוי שכבר נתמרחו ע"י ישראל אריסו של גוי הנו'.

ופירוש שפירשו התוס' כבר כתבנו לעיל דדחוק הוא דקונה טבלים ממורחים משמע שבשעה שלקחם כבר הם ממורחים. וכבר הם עצמם הרגישו בזה והוצרכו לדחוק ולומר שהן עכשיו ממורחים.

בגזירת בעלי כיסין

וגם ראיתי את הלחץ זה הדחק שנדחקו התוס' (ד"ה הא) בסברת רש"י, וז"ל: הא חלפינהו, ודאי בעי למיתננהו לכהן, ואע"ג דשמעינן לרבי שמעון מירוח גוי פוטר, מכל מקום חייב משום גזירה בעלי כיסין כדפרישית לעיל. עכ"ל. והיינו מה שכתב לעיל בד"ה דגנך ולא דיגון גוי, יעו"ש.

ואני שמעתי ולא אבין דהאי גזירה דבעלי כיסין לא שייכא מעיקרא אלא בלוקח מתגר גוי, אי נמי בגוי הממרח תבואת ישראל, אבל מירוח גוי בשלו פטור הוא מכלום, ולית ביה גזירה דבעלי כיסין כלל, כדמוכחא סוגיין להדיא בהך מימרא דלוקח טבלים ממורחים מן הנכרי דקאמר הגמרא דמרחינהו מאן, אי לימא דמרחינהו גוי, דגנך וכו', דמשמע דאי מרחינהו גוי א"צ לעשרן אף למאן דאמר אין קניין, מכ"ש למ"ד יש קניין, ע"כ, והיינו טעמא משום דס"ל לתלמודא דמירוח גוי בשלו פטור מכלום, ואין בו שום חיוב דרבנן כלל בשום צד. ומשם בארה דלית ביה נמי משום גזירה דבעלי כיסין, דאם איתא, לא הוה שתיק תלמודא מינה, והיה אומר דאף דמרחינהו גוי חייב מדרבנן

ג. נראה ששיבוש נפל כאן, ויש למחוק את מילת "גוי".

ד. דעת רבינו שפשוט שמירוח ישראל ברשות גוי אינו פוטר. אמנם המפרשים ביארו שבזה נחלקו רש"י ותוס', ולדעת התוס' הבעלות בשעת המירוח היא הקובעת את החיוב, ומאחר שהבעלים גוי פטור מתרו"מ. ואין זה שייך לשליחות, שחיוב המעשר תלוי בבעלים בשעת גמ"מ. וראה בספר קצירת השדה פ"ו סעיף ז ובהערה שהובאה בהרחבה דעת החולקים בזה, והומ"מ בדעת הרמב"ם בזה. קחנו משם.

ה. כוונתו לשאול שמאחר שמשמע שישראל אחר קונה, ולא האריס, וכמשמעות לשון הלוקח טבלים, א"כ בחלק של האריס כך היו צריכים לשאול שאין זה לוקח מגוי. אמנם לכאורה ניתן לפרש שכוונת תוס' שהאריס שנוטל את חלקו **לוקח** טבלים, אלא הוא הבעלים מתחילה על חלק זה.

ו. דעת רבינו שאין גזירת בעלי כיסים בפירות שבבעלות הגוי מתחילת גידולם. אמנם המחלוקת בזה ידועה, וראה בספר קצירת השדה פ"ו סעיף ה ובהערה שם התבאר בהרחבה המחלוקת בזה. קחנו משם.

משום גזירה דבעלי כיסין, וכמו שהקשו שם התוס'. אלא ודאי דהאי גזירה דבעלי כיסין לא שייכא כלל במירוח גוי בשלו.

ובזה סרה קושיית התוס' הנז' שהקשו שם אמאי לא קאמר שאעפ"כ הוא חייב מדרבנן משום גזירת בעלי כיסין, דקושיא מעיקרא ליתא.

גם מה שהקשו שם ודילמא ס"ל כמ"ד מירוח גוי אינו פוטר, ל"ק ולא מידי, דאנן קיימ"ל כמ"ד מירוח גוי פוטר, וקים ליה לתלמודא דההיא מימרא דר' חנינא היא הלכה פסוקה, להכי לא אוקמה כמ"ד מירוח גוי אינו פוטר כי היכי דלא תיקשי לן הלכתא אהלכתא.

ובזה ניחא ג"כ מה שהוקשה להם בד"ה מעשרן דאין קניין, וז"ל: וא"ת ואפי' יש קניין חייב לעשרן מדרבנן כדמוכח בהקומץ רבה בשמעתא דר"ש שזורי גבי קח לך מן הגוי ועשר. יעו"ש מה שנדחקו לתרץ זה. וקושיא מעיקרא ליתא דאנן קיימ"ל כמ"ד אין קניין משום הכי אוקמה בהכי, אבל אין הכי נמי דמצי לאוקמה גם כמ"ד יש קניין, דחייב הוא מדרבנן.

אלא דעדיין צריכין אנו למודעי בזה משום דסוגייתא משמע לכאורה דמדאורייתא קאמר, וא"כ לא מצי לאוקמה כמ"ד יש קניין דאינו חייב אלא מדרבנן, ועדיין יתבאר עניין זה לקמן בס"ד עם הך גזירה דבעלי כיסין.

ורבותינו בעלי התוס' הקשו סוגיא דבכורות (דף י"א ע"ב) הנז' עם סוגייתא דהשוכר את הפועלים בבבא מציעא (דף פ"ח ע"א) דהתם מייתי דרשות בפסוק כי תבוא בכרם רעך בפועל הכתוב מדבר, וקאמר התם 'כנפשו' כנפשו של בעל הבית נפשו של פועל, מה נפשך אוכל ופטור אף נפשו של פועל אוכל ופטור. **ופירש"י כנפשו** - כאילו הן שלך. **מה נפשך אוכל ופטור מן המעשר** - דהא לא נגמרה מלאכתו למעשר דתנן יין משירד לבור. **אף פועל אוכל ופטור** - ולא אמרינן הואיל דבאגריה אכיל על כרחו של בעל הבית הוה ליה כמקח ומקח קובעת למעשר אף דבר שלא נגמרה מלאכתו כיון דזבניה אחשביה, עכ"ל.

ומקשה שם הגמרא "ולוקח מדאורייתא מי מחייב, והתניא מפני מה חרבו חנויות של בית הינו שלש שנים קודם ירושלים מפני שהעמידו דבריהם על דברי תורה שהיו אומרים עשר תעשר ואכלת ולא מוכר תבואת זרעך ולא לוקח אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא אלא כנפשו למאי אתא לכדתניא כנפשו מה נפשך אם חסמת פטור אף פועל אם חסמת פטור, ע"כ.

ופירש"י: ולוקח דאורייתא מי מחייב - דאיצטריך ליה לקרא לאפוקי פועל מתורת לוקח. **של בית הינו** - שם מקום. **שהעמידו דבריהם** - כלומר מה שאסור מדברי חכמים מצאו לו היתר מן התורה. **עשר תעשר ואכלת** - תרי קראי דסמיכי להדדי. **אלא כנפשו למאי אתא** - הואיל וגבי לוקח נמי פטור פועל למה לי קרא, עכ"ל.

וכדי שתבין קושיית התוספות ופלפולם בזה צריך להציע לפניך ג"כ הך סוגייתא דמנחות פרק הקומץ רבה (דף ל"א ע"א) כשמעתא דר"ש שזורי.

וז"ל הגמרא שם, תניא אמר רבי שמעון שזורי, פעם אחת נתערב לי טבל בחולין ובאתי ושאלתי את רבי טרפון ואמר לי לך קח לך מן השוק ועשר עליו קסבר דאורייתא ברובא בטל ורוב עמי הארץ מעשרין הן והוה ליה כתורם מן הפטור על הפטור. ולימא ליה לך קח מן הנכרי, קסבר אין קנין לנכרי בארץ ישראל להפקיע מיד מעשר והוה ליה מן החיוב על הפטור. איכא דאמרי אמר ליה לך קח מן הנכרי קסבר יש קנין לעובד כוכבים בארץ ישראל להפקיע מיד מעשר והוה ליה מן הפטור על הפטור, ולימא ליה קח מהשוק קסבר אין רוב עמי הארץ מעשרין. ואמרינן התם דהלכה כר"ש שזורי. עכ"ל הגמרא.

ורש"י שם הביא מתחילה פירוש על פי השמועה דמפרשי לה נתערב לי דמאי טבל בחולין, וכו'. והקשה על פירושם, וכתב וז"ל "ונראה בעיני שהטבל הזה טבל גמור היה וכיון שנתערב בחולין בטל, דמדאורייתא חד בתרי בטיל, והוה ליה פטור מדאורייתא, ורבנן הוא דאחמור ביה ואמור טבל אסור במשהו והצריכו להפריש עליו תרומה. ומיהו מיניה וביה לא דחולין מתוקנן נפטור לגמרי ואפי' חיובא דרבנן ליכא. וא"ל צא וקח מן השוק ועשר עליו לפי חשבון טבל שבו קסבר רוב עמי הארץ מעשרין הן והוה ליה פטור מדאורייתא וחייב מדרבנן כי האי. ונימא ליה קח מן הגוי דפטור נמי מדאורייתא דקס"ד יש קנין לגוי להפקיע וכו' וחייב מדרבנן. קסבר אין קנין לגוי. איכא דאמרי וכו' קסבר אין רוב עמי הארץ מעשרין ושמא זה שמכרו לא עישר והוה ליה חייב מדאורייתא וטבל המעורב בה פטור מדאורייתא, עכ"ל.

ולרגל המלאכה אשר לפני ראיתי להציע לפניך ג"כ הך גזירה דבעלי כיסין, ועיקרא דהאי מילתא איתא במנחות פרק ר' ישמעאל (דף ס"ז ע"א) אהא דאמר רבא התם מאן דאמר מירוח גוי פטור גלגול הגוי פטור. מאן דאמר מירוח גוי אינו פטור, גלגול הגוי אינו פטור. ואותבוה רב פפא ורבינא כל חד מבריייתא חדא, דאמרינן בהו אם הפריש חלה, אין חלתו חלה, הא תרומתו אסורה, והא האי תנא דאמר מירוח הגוי אינו פטור, גלגול הגוי פטור מדרבנן, גזירה משום בעלי כיסין. אי הכי אפילו חלה נמי, אפשר דאפי' לה פחות מה' רבעי קמח. ועוד תרומה נמי אפשר דעביד לה כדר' אושעיא, דא"ר אושעיא מערים אדם על תבואתו ומכניסה במוץ שלה כדי שתהיה בהמתו אוכלת ופטורה מן המעשר, אי נמי דעייל לה דרך גגות ודרך קרפיות, התם בפרהסיא זילא ביה מילתא, הכא בצניעא לא זילא ביה מילתא. עכ"ל הגמרא.

ופרש"י: מדרבנן - כלומר לעולם הא דקתני לגבי חלה גלגול פטור הנך תנאי היא דפטרי לעיל במירוח והא דקתני לעיל מדוקיא הא תרומתו אסורה מדרבנן הויה אסורה. **גזירה משום בעלי כיסין** - עשירים שלוקחין תבואה מחמרים ואי שרית ללוקח מן הגוי שלא יעשר דמירוח גוי פטור אתי למימר נמי לוקח מחמר ישראל פטור. לישנא אחרינא משום בעלי כיסין שיש להן קרקעות הרבה וחסים על רוב המעשרות ויקנוהו לגוי וימרחוהו גוי ומפקע ממעשר. **אי הכי בחלה נמי** - ליגזור גלגול נמי משום בעלי כיסין. **אפשר דאפי' לה כו'** - כלומר להכי לא גזרינן בחלה דאי הוה בעי לאערומי מצי לאיערומי בהיתירא. דאפי' לה וכו'. **התם** - במוץ בדרך גגות פרהסיא וזילא מילתא שאמר פלוני מערים למיפטר ממעשר הלכך עביד להו על ידי גוי בצניעא. **הכא** - גבי חלה הפחות מה' רבעים ועוד. **צניעא היא ולא זילא ביה מילתא** - הלכך לא עביד ע"י גוי, עכ"ל.

ביאורים והידושים בהלכות שמיטה ויובל להרמב"ם

פרק א

הלכה ה: אין נוטעין בשביעית אפילו אילן סרק. ולא יחתוך היבילות מן האילנות. ולא יפרק העלים והבדים היבשים. ולא יאבק את צמריתו באבק. ולא יעשן תחתיו כדי שתמות התולעת. ולא יסוך את הנטיעות בדבר שיש לו זוהמה כדי שלא יאכל אותו העוף כשהוא רך. ולא יסוך את הפגיון ולא ינקוב אותן. ולא יכרוך את הנטיעות ולא יקטום אותן. ולא יפסג את האילנות. וכן שאר כל עבודות האילן. ואם עשה אחת מאלו בשביעית מכין אותו מכת מרדות.

איזו זמירה אסורה מן התורה, ואם יש לחלק בין גפן לשאר אילנות

א. הנה הרמב"ם ז"ל כתב, ולא יפרק העלין והבדין יבשים. וצריכים להבין למה הרמב"ם ז"ל מונה את זה בין המלאכות דרבנן. ולא כלל את זה בכלל מלאכת זומר.

והנה במסכת שביעית (פ"ב מ"ג) תנן, מקרסמין מזרדין ומפסלין עד ראש השנה. ופירש הרמב"ם ז"ל שם מקרסמין לכרות השיבולת ביד ולהניח התבן והוא כמו מכרסמין. מזרדין לכרות הענפים המתפשטין מן האילן, וזרדים, שם הענפים הכרותים בעת הזמור. ומפסלין, לכרות מה שיבש מן הענפים שהוא נפסד, גזור מן פסולת. עכ"ל. והר"ב ז"ל פי' מקרסמין כמו מכרסמין, כלומר חותכים וכורתים הענפים היבשים מן האילן, מזרדין הענפים הלחים כשהן מרובין רגילים לקוצצן ומניחין מקצת מהן וזהו זירור, מפסלין שנוטל הפסולת, וי"מ מלשון פסול לך שחותכין כל הענפים שבאילן כדי שיתעבה. עכ"ל.

והנה להרמב"ם מפסלין היינו כריתת הענפים היבשים, והר"ב ז"ל מפרש כן במקרסמין, ולשניהם מותר לחתוך הענפים היבשים עד ר"ה. וידוע דלא התירו עד ר"ה, אלא דברים שגם בשביעית גופא אינן אסורין אלא מדרבנן, וכמ"ש הר"ב שם (פ"ב מ"ב) דבכה"ג לא גזור בתוספת שביעית (וכיון שבשביעית עצמה הוא דרבנן הו"ל גזירה לגזירה). וזהו שפסק הר"מ דכריתת ענפים יבשים בשביעית אסורה מדרבנן. שבמשנה הנ"ל תנן מקרסמים מזרדים וכו' עד ר"ה, שמזה עולה שכל אלה הם דרבנן.

חידושים בהלכות שמיטה ויובל להרמב"ם | מאמרים ותשובות

והנה בתפארת ישראל שם (אות י"ט) פירש מקרסמים כורת הענפים היבשים, והוסיף דהיינו כזימור בגפן מלשון זמורות, וכתב שם (אות כ"ב) דכל אלו בשביעית גופא מדרבנן הן, וע"כ התיירו עד ר"ה. וזה בודאי קשה דאם הוא כזימור בגפן אמאי אינו אסור מהתורה בשביעית, ולמה לא אסרו מלאכה זו בתוספת שביעית.

וכעין זה איתא בפירוש הר"ש ז"ל, והובא במלאכת שלמה שם, דמקרסמין היינו זימור, אלא שלשון קירסום באילן וזימור בכרם, מלשון זמורות שכורתין ענפים של גפן. עכ"ל. ומלשונו עולה שזה ממש זמירה, ולמה מנו את זה בברייתא עם המלאכות דרבנן. וגם התיירו את זה עד ר"ה. ולכאורה מחוייבים אנו לומר דהר"ש ז"ל סובר דלא אסרה תורה זמירה אלא בכרם בלבד, אבל זמירת שאר אילנות אינה אסורה אלא מדרבנן, ועל כן התיירו לזמור שאר אילנות עד ר"ה, דבשביעית גופא הוא דרבנן וכנ"ל. וכנראה כך סובר גם התפא"י, אמנם בתפא"י לא מוכרחים לפרש כן, דמלשונו נראה שלא מדמה את זה עם זמירה לגמרי. וארווח לן בזה שע"י פירוש זה יתישב מה שתמה שם בתוס' אנשי שם בשם הרש"ש ז"ל בהגהותיו, שתמה על הר"ש ז"ל, דא"כ אסור בשביעית מן התורה דכתיב וזמרת לא תזמור, והוא כתב לעיל מ"ב דכל הני דשרי עד ר"ה, הוא מטעם דאפי' בשביעית עצמה, אסור רק מדרבנן. וביותר תמוה דרבי יהושע (במשנה שם) דמתיר אפי' בשביעית עצמה. ולפמ"ש דאפי' בקירסום פליגי, וצ"ע עכ"ל. ולפי מה שכתבתי אתי שפיר דלא אסרה תורה זמירה אלא בכרם בלבד, דמה שכתוב וזמרת לא תזמור כרם דוקא ולא בשאר אילנות, וע"כ התיירו זמירת שאר אילנות עד ר"ה, ולא גזרו בזה בתוספת שביעית, משום דבשביעית גופא הוא דרבנן.

ולכאורה היה מקום לפרש כן גם ברמב"ם ז"ל, ולומר דס"ל נמי דלא נאסרה זמירת שאר אילנות מן התורה אלא מדרבנן, ואשר ע"כ כתב הוא ז"ל להא דלא יפרק עלין וברדים יבשין, בתוך המלאכות דרבנן. אלא דזה נגד לשונו המפורש שם (הלכה ב'), שכתב, אינו לוקה מן התורה אלא על הזריעה או על הזמירה, ועל הקצירה או על הבצירה, ואחד הכרם ואחד שאר האילנות. עכ"ל. הרי מבואר דאילן וכרם אחד הוא לגבי המלאכות שאסרה תורה בשביעית, ומאחר וזמירה אסור בכל מיני אילנות, הדרא קושיא לדוכתא דאם זמירה אסורה מדאורייתא בכל האילנות, איך מנה מפרק עלים וברדים יבשים בין המלאכות דרבנן. ובאמת כן מבואר בתוספות יום טוב בשביעית (פ"ד מ"ד) דתנן, המדל בזיתים ב"ש אומרים יגום, ובה"א ישרש, ומודים במחליק עד שיגום. איזה הוא המדל, אחד או שנים. המחליק, שלשה זה בצד זה, בד"א מתוך שלו אבל מתוך של חברו אף המחליק ישרש. ופירש הר"ב המדל בזיתים כשהזיתים מקורבים זל"ז יותר מדאי (כמובן שכונתו לעצים של זיתים) נוטל אחד ומניח שנים, או נוטל שנים ומניח אחד, כדי שיגדל ויתעבה (העץ הנותר), מדל מלשון שליפה והסרה, ויש מפרשים לשון דלדול ודלות וכו'. עו"כ הרב מתוך של חברו, דלא עביד איניש שיתקן קרקע חברו, וידוע דלעצים הוא מכויין. עכ"ל. והתו"ט שם הביא פירוש הר"ב שמדל כדי שיגדל ויתעבה, ושכן פירש הר"ש. וז"ל: המדל, פירש הר"ב כדי שיגדל ויתעבה וכן פי' הר"ש. וכתב התו"ט, וצריך לחלק בין מדל לזירוד ופיסול דפ"ב מ"ג דלא שרינן אלא עד ר"ה, ואין טעם יפה לחלק, כיון דזימור וכריתת האילן מדאורייתא בין בכרם בין בשאר אילנות, כמ"ש הרמב"ם בריש הלכות שמיטה, (בודאי כונתו למ"ש לעיל). וכנראה מדברי הר"ב במשנה דלקמן, (כוונתו לדברי הר"ב שם מ"ה ד"ה כדרכה) ומה לי שמזמר וכורת מקצת מהאילן כדי שיגדל הוא, או שכורת אילן אחד כדי שיגדל השני, הלכך נראה כפי' הרמב"ם שכתב שהמידל הוא שיכרתם להיות עצים לאש, וכ"כ בחיבורו. ואולי גם הר"ש וגם הר"ב סוברים כן, אלא דמדל דעלמא פירשו וכו'. אבל אה"נ דכאן צריך שלא יעשה בשביל שיעבה ויגדל אלא שיכרות לעצים. וקצת יש לדקדק כן בדבריהם בסוף המשנה שכתבו, מתוך של חברו, וכו', דלא עביד איניש שיתקן קרקע חברו, וידוע דלעצים הוא מכויין, ש"מ דאי לאו שמכוין לעצים הנה אסור, ומ"מ היה להם לפרש כן ברישא. עכ"ל.

מאמרים ותשובות | חידושים בהלכות שמיטה ויובל להרמב"ם

הרי מפורש בדבריו ז"ל דפשיטא ליה בדעת הרמב"ם ז"ל דזמירה אסורה מן התורה גם בשאר אילנות, ולמד כן ממ"ש הר"מ ז"ל שם (הלכה ב') אחד הכרם ואחד שאר האילנות וכנ"ל. שגם הוא מפרש דקאי על הזמירה, ולא כדברי החזו"א.

ב. אלא שראיתי למרן החזון איש ע"ה בספרו לשביעית (סימן כ"א סקט"ו) שכתב, דמ"ש הר"מ (פ"א ה"ב) אחד כרם וא' שאר אילנות, לכאורה ר"ל דחייב מלקות בזימור שאר אילנות, וזה תימא וכמ"ש בסימן י"ז סק"כ. אמנם נראה דכונת רבינו כאן לשלול שלא נאמר שאין דין שביעית בשאר אילנות אלא בכרם, וכדכתיב כרמך לא תזמור ואת ענבי נזירך לא תבצור, וכשאתה אומר כן, בשאר אילנות מותר לבצור כדרך הבוצרים ומותר לבצור לעבודת האילן ומותר גם לנטוע ולהבריך ולהרכיב, (שאיסור נטיעה נלמד מאיסור זימור ובצירה, ונטיעה אסורה מה"ת וכמ"ש סימן י"ז סק"כ) וכו', ולזה הקדים רבינו אחד כרם ואחד שאר אילנות בכלל איסור עבודת האילנות. לומר דאע"ג דבתורה כתוב, וכרמך לא תזמור, וכתיב עוד, ואת ענבי נזירך לא תבצור, מ"מ אין לחלק בין כרם ובין שאר האילנות.

עוד כתב החזו"א, שם דמ"ש במו"ק (ג' ע"א) אין לי אלא זימור, מניין שאין מכרסמין ואין מזרדין וכו', וכתב דלפירש"י זימור דשאר אילנות היינו מכרסמין, וזירוד היינו ענפים לחים, וגם בגפן הוא תולדה. דזימור הוא ביבשים, ואפשר דזימור דגפן כולל בין יבשים ובין לחים, אלא דבשאר אילנות הן בלשון חכמים קירסום ביבשים וזירוד בלחים. והר"מ (פ"ב מ"ג) בשביעית מפרש דזירוד הוא זימור [וכמ"ש לעיל], ועל כרחק כונתו בשאר אילנות, דבגמ' אמרו אין לי אלא זימור זירוד מנין, וכן בפ"ב מ"ב לא בא להתיר זימור עד ר"ה.

עו"כ שם דמ"ש במו"ק כל מלאכה שבכרמך, בא לרבות שאר עבודות זולת הזימור, ולפי שעבודות משתנות בשינוי קל כגון חרישה אב, וחפירה ועידור תולדה, כמו"כ הזימור של שאר אילנות חלוק מזימור הגפן מצד טיב עבודתו. ולזה מרבה שאר עבודות. עו"כ בהמשך דמה שדימו שאר אילנות לכרם, הוא לגבי בצירה ונטיעה שגם בשאר אילנות הוא דאורייתא, וכמ"ש בגיטין (נ"ג ע"ב), אבל חתיכת ענפים דרבנן, וסתם רבינו בהלכה ב' (שכתב בסתם, אחד הכרם וכו'). שסמך על מה שהוסיף אח"כ שאין חייבין אלא על שתי תולדות זמירה ובצירה, וממילא אמע"ט זירוד, וכבר הזכיר זירוד בפ"ג ה"ט דמותר עד ר"ה, ולא התיר זימור עד ר"ה, וכו'. עכ"ל החזו"א ע"ה.

הא קמן דהחזו"א ע"ה עמד על מ"ש הרמב"ם אחד כרם ואחד שאר אילנות, ודחק לפרש דלא קאי על זמירה, דבאמת בשאר אילנות אין איסור זמירה מן התורה, אלא ר"ל שגם בשאר האילנות שייכים דיני שביעית בכל עבודות האילנות כמו בצירה ונטיעה שגם בשאר אילנות אסורים מן התורה, אבל זימור אסור מהתורה רק בכרם לברו. ומיישב בזה מ"ש בהלכה ה', מפרק בדים יבשים, דזה זימור דשאר אילנות שאינו נכלל בזמירה הכתובה בתורה. ועוד הוסיף לבאר את הענין לפי שיטתו, דהרמב"ם סמך על מה שכתב שם. דלא אסרה תורה אלא ב' תולדות שהן בצירה וזמירה, אבל זמירת שאר אילנות היא תולדה אחרת ונקרא שמה זירוד, וזירוד לא אסרה תורה, והיינו טעמא דהעבודות משתנות בקלות, כגון חרישה אב, וחפירה ועידור תולדה, כן זימור שאר האילנות שהוא שונה מזימור הגפן מצד טיב עבודתו, וע"כ נחשב תולדה אחרת לגמרי, וזהו שכתב דלא אסרה תורה אלא ב' תולדות, אבל זימור דשאר אילנות לא מיקרי זימור אלא זירוד שמו, ולא נכלל באותן תולדות שאסרה תורה. וכונתו דלכן מפרש הוא ברמב"ם דזימור שייך רק בכרם, כי בשאר אילנות אין זימור כלל אלא זירוד. ודו"ק.

ואע"פ שהדברים יצאו מפי גדול וקדוש כמוהו, נראה דוחק לומר דהרמב"ם ז"ל שהזכיר כל ארבע מלאכות שאסרה תורה בשביעית, וחתם אותם בהאי כללא דאחד כרם ואחד שאר האילנות, מבלי לרמוז על כל חילוק שהוא, ונבא אנחנו להוציא זמירה מכללא. וק"ו לשיטת החזו"א דס"ל שגם נטיעה אסורה מן התורה, אע"ג דהיא שונה מזריעה לגמרי גם בשמא וגם בטעמא, דמעשה הנטיעה

חידושים בהלכות שמיטה ויובל להרמב"ם | מאמרים ותשובות

שונה ומובדל מהזריעה בכמה ענינים, כתב הרב ז"ל דנלמד בק"ו מזמירה, (והטעם שאין לוקין עליו דאין עונשין מן הדין), וק"ו בן בנו של ק"ו דיש לאסור מן התורה זמירת שאר אילנות. ועוד יותר תמוה דבשתי המלאכות של האילן הן זמירה ובצירה (והן תולדות של זריעה וקצירה), ובשתיהן נאמר כרם, וכרמך לא תזמור. וענבי נזירך לא תבצור, והרמב"ם אומר שלא על הכרם לבדו דיברה תורה אלא על כל האילנות, ואיך נוציא את הזמירה מתוך זה, ובפרט שהמלה 'כרם' שעליה כתב הרמב"ם, ואחד כרם ואחד שאר אילנות, לא נאמר להדיא בפסוק אלא בזמירה, וכרמך לא תזמור. ועליו אומר, אחד הכרם וכו', ואנו נקום ונוציא שאר האילנות מן הזמירה. אתמהה.

ומ"ש הרב ז"ל דהמלאכות משתנות בשינוי קל וכו'. י"ל דיש חילוק בין זימור לזירוד ולקירסום ופיסול, ולא הרי זה כהרי זה, כמו שיש חילוק בין חורש ובין חופר ועוד, ואין כאן חילוק בין כרם ובין שאר אילנות, אלא בין סוגי המלאכות, ולא בין סוגי האילנות. ולא שנא אילן ולא שנא כרם מלאכת זימור דאורייתא, אבל זירוד וכו' דרבנן גם בכרם וגם בשאר אילנות.

וכשנדקדק בלשון הרמב"ם ז"ל בפירוש המשנה (פ"ב מ"ג) נראה שבלשונו מדוקדק הדק היטב, דמזרדים פירש שכורת הענפים המתפשטין מן האילן. ומזה נוכח להבין שאין זה זימור שידוע דזמירה אינה רק במתפשטין מן האילן דוקא, ובאופן הזה משתנה המלאכה מזמירה לזירוד, וגם בכרם אפשר דזירוד הוא דרבנן. ובמפסלין פירש, לכרות מה שיבש מן הענפים שהוא נפסד. וגם זה שונה במהותו מן הזמירה, דשם כורת הכל, וכאן מוריד רק הפסולת שנפסדה ויבשה, וע"כ נקרא שמו מפסל מלשון פסולת וכמש"ש. וגם בזה אפשר שגם בכרם אינו אלא דרבנן. אבל זמירה רגילה שכורתים מן הענפים הבריאיים והטובים, כדי שהאילן יגדל ויתחזק, לעולם י"ל דגם בשאר אילנות אסורה מן התורה, וכפשטות דברי הר"מ בהלכה ב' הנז'. ובאמת שינויים אלו הם יותר גדולים מהשינויים שבין חורש ובין חופר ועוד. וע"כ ראוי לומר עליהם שמשנים הם את מלאכת זומר גם בכרם גופיה.

ובזה יובן היטב הא דמנה מפרק עלים ובדים יבשים בין מלאכות דרבנן, (בהלכה ה' שם), וכן מה שכתב בפ"ג ה"ט דזירוד מותר עד ר"ה, דכל שבשביעית גופא אינו אלא מדרבנן לא אסרוהו בתוספת שביעית, וכמ"ש לעיל. ובשניהם לא חילק בין כרם ובין שאר אילנות, ואם איתא הו"ל לבאר להדיא דינין אלו הם בשאר אילנות דוקא.

וכבר כתבתי לעיל שכן מבואר ומפורש בתו"ט (פ"ד מ"ד), דזימור וכריתת אילן מדאורייתא בין בכרם בין בשאר אילנות, ולמד כן ממ"ש הרמב"ם ז"ל בהלכה ב' הנז', אחד כרם וכו'. וכן הוכיח גם הר"ב בביאורו למשנה ה' שם. וכנ"ל. ובע"כ צ"ל בדברי התו"ט דשאני מפרק מזומר, ויש לחלק בין מלאכת זמירה לשאר מלאכות דזירוד וכו', ולא בין כרם לאילן.

ולדברי החזו"א ע"ה דמחלק בין כרם ובין שאר אילנות, אפשר לומר שהוא סובר שגם זירוד ומפרק אסורים מן התורה בכרם. ובאמת כתב כן בסוף דבריו שם (סי' כ"א סקט"ו) דאפשר דבגפן הכל בכלל זימור וצ"ע בזה. ע"ש. ולא זכיתי להבין דב"ק דכתב דהמלאכות משתנות בשינוי קל וכו', וא"כ היה לו לחלק בין המלאכות לסוגיהן, והוא ז"ל חילק בין כרם לשאר אילנות, ואע"ג דבאמת יש הבדלים בין זמירת כרם לשאר אילנות, מ"מ יש הבדל גדול בין זמירה וזירוד גם בגפן גופיה. ואולי משום זה נשאר בצ"ע.

ג. והנה האגלי טל במלאכת זורע (סק"ד) הובא בספר המפתח שם, כתב דקציצת ענף חי כדי שיתחזק האילן מיקרי זומר, אבל סילוק ענף יבש הוא קירסום, ובה אתי שפיר דזומר שייך גם בשאר אילנות, ומ"ש הרמב"ם ז"ל בהלכה ה' דמפרק בדין ועלין יבשים הוא דרבנן, משום שאין זה זומר. והדברים מבוררים ומבוארים והם כמו שכתבתי. ובדאי שכן יפרש התו"ט דפשיטא ליה ברעת

מאמרים ותשובות | חידושים בהלכות שמיטה ויובל להרמב"ם

הר"מ והר"ב ז"ל דגם בשאר אילנות הזמירה מדאורייתא, ובדאי שמחלקים בין זמירה, ובין פירוק ענפים יבשים שהם מדרבנן.

והנה מרן החזו"א בשביעית (סימן כ"ו סק"א) הביא דברי האגלי טל הנז', וכתב שעיין בדבריו ולא נתיישבו דברי הרמב"ם ז"ל בדבריו. וע"ש שכתב דלא קשה על הר"מ מקירסום, שהוא מפרש דקירסום לא שייך באילן אלא בתבואה (כמבואר בדבריו פ"ב מ"ג) [והבאתיו לעיל]. אבל הקושיא היא מזירוד דחשיב ליה במו"ק (ג' ע"א) תולדה, וזירוד הוא כריתת ענפים להצמיח ולא כריתת יבשים, וכמבואר ברמב"ם בפ"י המשנה שם, (ובשבת ק"ג ע"א), וקשה אי כל האילנות בכלל זימור, מהו זירוד דהוי תולדה. ע"ש. והנה אי משום הא לא קשיא, דכבר כתבתי לעיל, דהרמב"ם אמנם מפרש בזירוד דהוי בענפים לחים. אך דקדק וכתב, שכורת הענפים המתפשטים מן האילן, ובזה הזירוד שונה מזמירה, דשם כורת לא רק הענפים המתפשטים מן האילן. ובשינוי קל משתנים המלאכות כטוהר לשונו של החזו"א שם.

ובאמת מצאנו להר"מ בפ"י המשנה שביעית (פ"ד מ"ה) דתנן אין קוצצין בתולת שקמה בשביעית מפני שהיא עבודה. ופירש הר"מ ז"ל שם ושקמה הוא מין תאנים, עו"כ כורתין האילן במקום ידוע ממנו, כדי שיתחזק כוחו ויתן פריו בעתו לרוב, כמו הזמיר לכרמים. עכ"ל. והוא סיוע גדול למה שכתבתי דזמירה היא מיוחדת ומיוחדת לחזק ולהצמיח את האילן ביתר עוז ויתר שאת, וגם שיש להם ידיעה ואומנות לכרות במקום ידוע, ואילו זירוד הוא בענפים המתפשטים, ואפשר דאין עיקרו לחיזוק האילן אלא כדי שיהיו האילנות מסודרים ואפשר לעבור ולעבוד מסביבם באין מפריע. ומרן החזו"א ע"ה הרגיש בדברי הר"מ הללו, וכתב שהוא תיאור כללי לזימור של תועלת הצמיחה דצריך דקדוק מקום כפי מפקד טבע האילן. ואולם החזו"א שם הוסיף וכתב דבלשון הר"מ בשבת שם מבואר דזירוד בשאר אילנות הוא זימור בגפנים, ולא הועילו דברי האגלי טל כלום. וזה קשה, דזה כלשון הר"ש ז"ל בשביעית שם, וכמו שהזכרתי לעיל משם המלאכת שלמה, דמזה נראה דמחלק בין כרם לשאר אילנות.

ועיינתי בדברי הר"מ במשנה דשבת הנז' (פ"ב מ"ב) שכתב דמזרד הוא הכורת ענפי אילנות, ומקדם כורת מהירקות מה שעלה מעל פני הארץ, וכתב דשתי מלאכות אלו, כשמתכוין לתועלתו במה שכרת, הוא מאבות מלאכות קוצר, ואם נתכוין לתקן הצמח, כדי שירבו ויגדלו כאשר יעשו בזמורות הגפנים, הוא זורע. עכ"ל. והנה אם היה כותב את זה גבי שביעית, היה מקום לדייק כמ"ש החזו"א, אך בשבת שאני, דשם כל התולדות אסורות מהתורה כאבות עצמם, וע"כ גם כל צורות כריתת ענפים באופן שמועיל להצמיח העץ, אע"פ שתהיה שונה לגמרי ממלאכת הזמירה, מ"מ היא ג"כ תולדת זורע וחיובין עליה בשבת, דעל כל התולדות חייבין. וזהו שכתב הר"מ ז"ל שם ואם נתכוין לתקן הצמח וכו' הוא זורע, כלומר תולדות זורע, אבל בשביעית שאין אסור מה"ת אלא אותם ב' אבות ושתי תולדות בלבד, אבל שאר התולדות כולם אינן דאורייתא אלא דרבנן, ואפילו נוטע דדמי לזורע יותר מזומר, לא נאסר מן התורה להרבה פוסקים, וגם החזו"א דסובר שנוטע אסור מה"ת, מודה שאין לוקים עליו משום שלא נכלל באותם מלאכות, ורק נלמד בק"ו מזומר, ואין עונשין מן הדין. וק"ו לזירוד וקירסום וכל מפרק שאין בהם איסור תורה, דאפילו שהם מצמיחים ובאמת הן תולדת זורע, כמו שזמירה תולדת זורע, מ"מ זימור אסרה תורה וזירוד ומפרק לא אסרה תורה בשביעית. ואשר על כן לא זכיתי להבין ראית מרן החזו"א ע"ה משבת לשביעית. ואע"ג דכונתו להוכיח שהן דומים זה לזה ורק השמות מוחלפים מכרם לשאר אילנות, אבל באותה מלאכה עסקינן, מ"מ לא לזה התכוין הר"מ ז"ל, אלא בא לומר דאע"פ שהיא תולדה אחרת, מ"מ כל שהתכוין לתקן הצמח שירבה ויתגדל הויה מתולדות זורע, דומיא לזומר בגפן שגם הוא תולדת זורע. אך כל זה הוא לענין שבת שבה אסרה תורה כל הט"ל מלאכות, וכל תולדותיהן כולם, אך

חידושים בהלכות שמיטה ויובל להרמב"ם | מאמרים ותשובות

שביעית יש לה דינים אחרים, שלא אסרה תורה אלא שני אבות ושתי תולדות המפורשים בתורה, וכמו שאמרו במו"ק שם, והוא מפורש בבירור גמור ברמב"ם ריש פ"א וכנ"ל.

תדע שכן הוא, שהרי אמר את זה על זירוד וגם על קירסום, ובחדא מחתא מחתינהו, ועל שניהם אמר שאם מתכוין להגדיל הצמח הוא זורע. והרי בקירסום פירש שם בזה"ל, מקרסם הוא הקוטע ירקות וכורת מהם מה שעלה על פני הארץ. עכ"ל. ואח"כ כתב וזה המקרסם והמזרד כשהוא מתכוין וכו'. והאם יעלה בדעת לומר שמקרסם בירקות הוא זומר של כרם. ועם כל זה אמר שאם לגדל הצמח הוא מתכוין, כאשר יעשה בזמורות הגפנים הוא זורע. ובע"כ דכוננו לומר, שגם זה הוא תולדה כמו שזומר הוא תולדה, ולא רצה לומר שזירוד הוא הזומר שבכרם. וזה נלע"ד ברור בעה"ו. וממילא יצדקו דברי התו"ט וכן דברי האגלי טל. שלדבריהם זכיתי לכיין בזה בעה"ו.

ד. עו"כ בחזו"א שם אבל כל זה גרם לאחרונים ז"ל, מפני שפירשו דהר"מ בא לאשמועינן דזימור של שאר אילנות הוא נמי זימור, אבל הוא תמוה שהרי כל דברי הר"מ יש להם מקור בדברי חז"ל, ודבריו אחד בכרם ואחד שאר האילנות, הוא ממכילתא הנשנה ע"ד שאמרו (ב"מ פ"ז ע"ב) אשכחן כרם וכו', והן דברי הר"מ, דמצד מיעוט כרם אין, כל מילי לא, אתרבי כל אילנות, ושם על כל דיני שביעית לחייב נוטע ובוצר כדרך הבוצרים, אבל זימור בשאר אילנות ליכא אלא זירוד, ונצלו דברי הר"מ שלא יוסתרו מן הגמ', ושלא יהיו סותרים דברי עצמו, שהתיר זירוד עד ר"ה משום שהוא תולדה, ועיין ערוך ערך זימור שסיים, ועיקר זימור חתיכת זמורות הגפנים. ור"ל דבשאר אילנות אינו עיקר הזימור. עכ"ל החזו"א.

והנה כל זה הוא לשיטתו ז"ל, דאין זימור בשאר אילנות כי אם זירוד בלבד, אך לפי מ"ש דיש זימור באילנות, ויש גם זירוד בכרם, א"כ א' כרם וא' שאר אילנות, פירושו כפשוטו, דעל כל אותם מלאכות קאי, כולל זימור שישנו גם בשאר אילנות. וגם בהם אסור הזימור מן התורה. ומ"ש בגמ' דקירסום וזירוד הם מדרבנן לא קאי רק על שאר אילנות בלבד, אלא גם בכרם אינו אסור מן התורה אלא זימור, אבל זירוד וכל שאר מפרקין אפי' מכין להצמיח ולהגדיל האילן או הכרם, אפ"ה אינם אסורים מה"ת גם בכרם אלא מדרבנן. ואעפ"י שבאמת הוא תולדה של זורע, ובשבת חייב על כל אלה בין בכרם ובין שאר אילנות, מ"מ בשביעית פטור בכל אלה, וגם מותר מן התורה, דאע"ג דהם תולדות, מ"מ אין לך אלא אותם מלאכות שאסרה תורה בפירוש ותו לא מידי. וכמו שביארתי לעיל באה"ט בס"ד.

ומצאנו דוגמא לזה מהא דאין קוצצין בתולת השקמה בשביעית (במשנה שביעית פ"ד מ"ה) ור"י אומר כדרכה אסור אלא או מגביה וכו'. וכ"פ הרמב"ם ז"ל (פ"א הכ"א) כדרכה אסור ושלא כדרכה מותר. ופירש הרב ז"ל כדרכה אסור שהיא מתגדלת ומתעבה בכך והוי כעין זומר בגפנים. עכ"ל. הרי דאפילו שכדרכה הוא דומה לזומר בגפנים ואסור בשביעית, מ"מ כשמשנה מותר, וכמו שכתב הרמב"ם, ושלא כדרכה מותר. והדבר יותר מבואר בפי' הר"מ ז"ל שם וז"ל, והשקמה מין מן התאנים, כורתים האילן במקום ידוע ממנו כדי שיתחזק כוחו ויתן פריו בעתו לרוב, כמו הזומר לכרמים. א"ר יהודה אסור לכרות ממקום ידוע, ומותר לכרות על פני הארץ אפי' למעלה מעשרה, מפני שדרכה להקצץ תוך עשרה, והלכה כר' יהודה. עכ"ל.

הנה מבואר ומפורש דגם בשקמה שייך איסור זימור והוא כריתתו במקום הידוע לזה, ועכ"ז כשמשנה מדרך הזימור וכורת למעלה מעשרה, או למטה ע"פ הארץ מותר. נמצא דע"י השינוי מדרך הזמירה משתנה שמו ומשתנה גם הדין, ומעתה לא נקרא שמו זומר ומותר הוא, ואע"ג דגם בשינוי שעשה עדיין הוא תולדת זורע, מ"מ בשביעית לא אסרה תורה אלא התולדות המפורשות בתורה, וזאת לא מפורשת שם.

מאמרים ותשובות | חידושים בהלכות שמיטה ויובל להרמב"ם

אלא דקשה למה התירו לגמרי בשביעית, והרי כל התולדות שלא פורשו בתורה אסרום חכמינו ז"ל, וכדשינונו בבבליא דבמו"ק (ג' ע"א). ולמה תולדה זו דבתולת השקמה כששינה בה היא מותרת לגמרי.

ה. ואולם הרמב"ם ז"ל בלשונו הזהב יישב גם קושיא זו בצורה נפלאה, שכתב שם (פ"א הכ"א) אין קוצצין בתולת שקמה בשביעית כדרך שקוצצין בשאר שנים, שקציצתה עבודת אילן, שבקציצה זו תגדל ותוסיף. ואם צריך לעציה, קוצץ אותה שלא כדרך עבודתה. עכ"ל. נמצא דגם שלא כדרך עבודתה לא התירו אלא כשהוא צריך לעציה דוקא, שבזה אין מטרתו לגדל ולהצמיח את עץ השקמה. אבל אם אינו צריך לעציה אע"פ ששינה מדרך עבודתה אסור, וה"ט דהויא כשאר תולדות דאסורות מדרבנן.

וע"ש במהר"י קורקוס ז"ל שכתב, ורבינו פי' במשנה כדי שיתחזק ויתן פריו לרוב כמו הזמור לגפנים. וע"ש שכתב עוד דשלא כדרכה לא מקריא עבודה.

ואם כנים דברים אלו יוצא דאיסור קציצתה כדרכה ולצורך האילן, הוא מן התורה. ות"ל יתברך שמו שכאשר דימיתי מצאתי ראיתי לכמה גדולי עולם, והובאו בספר המפתח שם, והם המשנה ראשונה (שביעית פ"ד מ"ה), ופאת השלחן, ובית רידב"ז (סוף סי' א'), וכתבו ועיין פי' המשנה. וע"ש עוד שכתבו משם החזו"א בשביעית (סימן י"ט סק"ד ד"ה ויש) שכתב דקציצת בתולת שקמה הוי תולדה ואסורה מדרבנן, ועוד דבאינו מתכוין אלא לעצים מותר מה"ת. עכ"ל. והוא פשוט וברור לפי דרכו הנ"ל. אך כאמור יש מקום לפרש כמ"ש בעניותי, ונתתי שמחה בלבי על חסד ה' עלי. שלפי זה, יש לנו מזה סיוע לכל האמור לעיל.

וז"ל המשנה ראשונה שם מפני שהיא עבודה, וגם לא יחפה בעפר דרישא לא תני הכי, דהתם תיקון עפר אינו אלא מדרבנן, והכא מפני שהיא עבודה מדאורייתא, דהוי כזימור בגפנים כמ"ש הרמב"ם. עכ"ל. ומלבד מה שנסייעתי ממנו כאמור, עוד מצאנו עוד חבר להתו"ט והאג"ט דלהרמב"ם ז"ל זימור דשאר אילנות נמי מדאורייתא הוא. והמלאכת שלמה הביא דברי רשב"ם ז"ל בב"ב (דף פ' ע"ב ד"ה הלכך) ע"ש דמשמע ממנו שאיסורו מן התורה. ועוד נשוב לזה בעה"ת.

ו. עוד נראה להוכיח כן מהמשנה בשביעית (פ"ד מ"ו) דתנן, המזנב בגפנים והקוצץ קנים ר' יוסי הגלילי אומר ירחיק טפח, ר"ע אומר קוצץ כדרכו בקרדום או במגל ובמגירה ובכל מה שירצה. ופסק הרמב"ם ז"ל כר"ע (פ"א ה"כ), ע"ש. והר"מ שם פירש המזנב, לכרות קצת מן הענפים. עכ"ל. ונראה דלא בכדי כתב לשון זה, אלא ר"ל דזה כורת רק מעט ולא זומר הוא. עוד כתב שם בסוף ד"ה ומגירה, וז"ל, המשור, והכונה שאין צריך שנוי בקציצתם, וכל זה כשלא נתכוין לזמור. עכ"ל. ונמצא לפ"ז דע"י שנוי כל שהוא יצא מכלל זומר, והואיל ולא מכוין לזמור, אלא צריך לעצים, וגם שינה שכורת רק קצת מן הענפים, ע"כ מותר בשביעית. וכנראה שיש דרך לזנב שמוכיחה שאינו מכוין לזמור, בדרך הזימור ודרך המזנב שונים באופן ביצוע העבודה, ואולי גם כלי העבודה מתחלפים, וע"כ אמר ר"ע קוצץ כדרכו בקרדום או במגל ובמגירה ובכל מה שירצה. ושור"ר שגם הר"ש ז"ל שם כתב בשם הערוך, דהמזנב קוצץ מקצת הענפים, מלשון ויזנב, ע"ש. והנה כאן מיירי בגפנים, דלית מאן דפליג דזמירתן היא איסור תורה, ועכ"ז כיון שמשנה בדרך העבודה כבר אין בהם איסור תורה, ומכיון שגם לא מכוין לזמור, וכמ"ש הר"מ ז"ל, התירו לגמרי וכנ"ל.

והנה הרא"ש ז"ל שם (אות ח') פי' המזנב, שחותכים זנבות הגפנים כדי שיעלה הגזע ויגביר וכו'. וכע"ז כתב בפ"י מהר"י בן מלכי צדק ז"ל שם, ע"ש. ואפשר דלמדו שע"י חיתוך הזנבות הוא שינוי גמור ממלאכת הזמירה, וע"כ אין בזה איסור דאורייתא, ואפילו שזה מגביר את הצמחתו ועל ידי זה בודאי הוי תולדה דזורע, מ"מ לא אסרה תורה אלא התולדות המפורשות, ועדיין צ"ל לדבריהם למה

חידושים בהלכות שמיטה ויובל להרמב"ם | מאמרים ותשובות

לא אסרו את זה מדרבנן כשאר התולדות, ובשלמא להר"מ לא קשה, דכתב דלא מתכוין לזמור, אבל להרא"ש והר"י במ"צ ז"ל שכתבו כדי שיעלה הגזע ויגביר וכו', למה לא אסרוהו מדרבנן, וצ"ע בזה.

והר"ב ז"ל בפירושו נטה בזה מפירוש הר"מ ז"ל ופירש כהרא"ש ז"ל הנז'. ואולם התו"ט שם כתב וז"ל, ופירש הרמב"ם בדברי ר"ע כשלא נתכוין לזמור וכו'. עכ"ל. ובמלאכת שלמה הביא דברי הר"ב ז"ל, וכתב דהרב יהוסף ז"ל כתב עליו, פירוש זה אינו נראה דזה ודאי אסור, אלא הכי פירושו שמזנב הגפנים כדי לשורפם או לדבר אחר, ע"כ. הנה מפורש בדברי המלאכת שלמה בשם הרב יהוסף ז"ל, דלא נחא ליה בפירוש הר"ב ז"ל, דלפירושו של הר"ב (שהוא פ"י הרא"ש ז"ל) אם כן דמתכוין להצמיח, אעפ"י שאין בו איסור תורה, אפילו שהוא תולדה דזורע, ולדיני שבת היה מתחייב בזה, מ"מ לשביעית הוא פטור מהתורה, דלא אסרה תורה בשביעית כל התולדות כמו שאסרה בשבת, אלא אסרה רק השני אבות ושתי התולדות המפורשים בתורה. אך מ"מ קשר זה אסור מדרבנן כמו בכל שאר התולדות כמבואר בברייתא במו"ק (ד' ע"א) שם, וזה שכתב על פירוש הר"ב, פירוש זה אינו נראה דזה ודאי אסור, כונתו דודאי אסור לפחות מדרבנן, והוסיף וכתב, אלא הכי פירושו שמזנב בגפנים כדי לשורפם וכו', ר"ל דבשינוי זה יצאנו גם מאיסור דרבנן, והם מותרים.

עוד ראיתי בתפארת ישראל (יכין אות ל') שכתב, נ"ל דמזנב אינו כמו מזמר, דאלת"ה היכי שרי ר"ע, הגם שכוונתו לעצים, עכ"פ איכא משום מראית העין, ועוד הרי דבר שאינו מתכוין אם הוא פסיק רישא אסור לכ"ע (כשבת דק"ג ע"א) והרי ע"כ ישביח הגפן ע"י מלאכה דאורייתא, ולא דמי למסקל שהוא מד"ס. אלא זומר הוא שחותך ראש הגזע, ומזנב קוצץ הענפים מהצד, לעצים שצריך. עכ"ל. ושמחתי שת"ל שגם הוא תנא דמסייען בכל מ"ש בזה.

עוד ראיתי במשנה ראשונה שם שגם הוא הביא פ"י הר"ב וכתב שכ"כ הרא"ש, והקשה עליהם דהיינו זומר דאסור מדאורייתא והיכי שרי ר"ע, והרי אסור לקצוץ בתולת שקמה אפילו מתכוין לעצים, דמ"מ מתקן הוי. וכתב בהאי לישנא, ואילולי דבריהם נראה דמזנב לאו היינו זומר, דזומר היינו שקוצץ כל הזמורות, והכא אינו אלא מזנב שחותך קצה הזמורות, וכ"כ הערוך והרמב"ם [צ"ע] אם הוא גורס בדבריהם קצה במקום קצת, ויותר נראה שנפלה ט"ס בדבריו וצריך לגרוס בדבריו קצת במקום קצה. הכותב.] ובוזה אינו מתקן האילן אלא מיקל עליו שלא יתיבש מתוך כובד ורובי הזמורות, והוי דומיא דסיפא אילן שנפשח וכו', לא שיעלה אלא שלא יוסיף. והיינו דתני לה בהדי קוצץ קנים, דקנים לאו אילן נינהו ולא שייך בהו זמירה. אלא דר"י הגלילי מחמיר דדמי לזמירה ואיכא משום מראית העין, ומצריך הרחקת טפח להיכרא, ור"ע לא חייש דמזנב לא דמי כלל לזומר, זה נ"ל ברור, ודברי הרא"ש והר"ב צ"ע. עכ"ל. וע"ע בתוס' אנשי שם בזה.

ז. והנה אנו רואים דכל שינוי באופן החיתוך של הזמורות, או שינוי בכמות שחותך כל הזמורות או רק קצתן, משנים את הדין, אם לאיסור תורה, או לאיסור דרבנן בלבד, או להתירן לגמרי מצד שהוא אוקומי אילנא, או מפני סיבות אחרות. וכן ראינו שגם התפא"י וגם המשנה ראשונה מיפשט פשיטא להו דאין חילוק בין כרם ובין שאר אילנות לענין זמירה, וכמ"ש התו"ט והאג"ט וכו"ל.

וע"כ גם מ"ש הרמב"ם בהלכה ה' דמפרק בדים ועלים יבשים הוא מדרבנן, נראה שמדבר גם בכרם דזו מלאכה אחרת, ואע"פ שגם הוא תולדה דזורע, מ"מ לא נאסרו כל התולדות, אלא רק אלה המפורשות בתורה בלבד, ונשארים דברי הרמב"ם ז"ל ברורים כפשוטם במ"ש בהלכה ב', אחד הכרם ואחד שאר האילנות, דקאי על כל הארבע מלאכות דכולהו שוים בכל האילנות בלא חילוק, וגם דבריו שבהלכה ה', מכוונים על כל סוגי אילנות וכרם, שאל"כ נצטרך לידחק ביותר ולומר דמ"ש בהלכה ה' לפני דין המפרק, שאין נוטעין ואין חותכין יבלות קאי בין אכרם ובין בשאר אילנות. וכן המלאכות הנזכרות באותה הלכה אחר דין המפרק, שלא יאבק ולא יעשן, ג"כ שייכים בין בכרם ובין בשאר אילנות, והמפרק עלים ובדים יבשים שכתובים בתווך נוציאה מהכלל, ונאמר

מאמרים ותשובות | חידושים בהלכות שמיטה ויובל להרמב"ם

דזה הולך רק על שאר אילנות בלבד, אבל בכרם אינו מדרבנן אלא הוא ממש זומר ואסור מן התורה. והוא דבר שקשה להולמו בדברי הרמב"ם ז"ל. אבל לפי מ"ש כל דברי הרמב"ם ז"ל, שוים ושקולים גם בהלכה ב' וגם בהלכה ה', ובכולם מדובר בין בכרם ובין בשאר אילנות בלא יוצא מן הכלל. ועיין בפ"ד הכ"ב שגם בבצירה משהו כל האילנות כאחד. ע"ש.

ובאמת שגם מרן החזו"א גופיה כך הבין בדברי הרמב"ם ז"ל, דאינו מחלק בין כרם לשאר אילנות בענין זומר, וכמ"ש בדבריו בשביעית (סימן י"ט סק"ד ד"ה ויש), שכתב וז"ל, ואף לדעת הר"מ דכל אילנות אסירי בזימור מה"ת, מ"מ נראה דקציצת בתולת שקמה תולדה, ועוד דבאינו מתכוין אלא לעצים מותר מה"ת לפי מה שכתבתי לעיל. עכ"ל. הנה כאן כתב בפשיטות דלהר"מ ז"ל כל האילנות אסורות בזימור מן התורה. ומיהו כבר כתבתי לעיל שמפירוש הר"ש ז"ל בשביעית (פ"ב מ"ג) והובא במלאכת שלמה שם, נראה דמוכרחים לפרש כדברי החזו"א, דפירש שם דמקרסמין היינו זימור, אלא שלשון קירסום באילן וזימור בכרם. וכי"ע"ש. ובע"כ צ"ל דלא אסרה תורה זימור אלא בכרם בלבד, אבל בשאר אילנות איסורו דרבנן, וכ"נ מהתפא"י שם (אות י"ט) וכמו שכתבתי לעיל. (וזה דלא כמ"ש משם התפא"י בפ"ד מ"ו (אות ל"ו) וצריך להתיישב בדבריו ז"ל).

ולכאורה כן נראה גם מפירוש"י ז"ל במועד קטן (ג' ע"א) שכתב בד"ה זימור, מחתך ענפים יבשים של גפן. עכ"ל. עו"כ שם בד"ה מקרסמין היינו זימור, אלא שקירסום שייך באילנות: מזדיין, מחתך ענפים יבשים ולחים, לפי שיש לאילן יותר מדאי. עכ"ל. ומקרסמין היא אחת מהתולדות הנלמדות בברייתא שם, מדרשה דשדך לא כרמך לא. שע"ז אמר רבא שם, כולהו דרבנן וקרא אסמכתא בעלמא, ואם מקרסמין הוא הזימור דשאר אילנות ואינו אלא מדרבנן. הרי מפורש כאן כדברי מרן החזו"א ע"ה, דלא נאסר הזימור מן התורה אלא בכרם לבדו. ועי"ל במ"ש מהחזו"א סימן כ"א ס"ק ט"ו, שעל זה בנה יסוד דבריו ז"ל. וראיתי בתורת השביעית להגרי"צ הלוי ז"ל (עמ' מ' ד"ה והבדים) שהאריך בדברי רש"י הנ"ל ובמ"ש בשבת, יע"ש.

ח. עוד כתב בתורת השביעית שם (עמוד מ"ב ד"ה ראיתי, באה"ד) להוכיח דזימור דשאר אילנות אינו אלא מדרבנן, מ"ש בע"ז (נ' ע"ב) ואלא זיהום אגזום קשיא מ"ש זיהום דשרי, ומ"ש גזיוס דאסור, ורש"י שם (ד"ה כאן וכאן) פירש דגזיוס, שקוטף את הענף כדי שיוציא נופות הרבה סביבות הגזיוס, וכן מפרש ר"ח שם, ולפ"ז הו"ל זימור, ואם זימור גם בשאר אילנות הוא מן התורה, א"כ מאי פריך מגזיוס דאסור מה"ת על זיהום דרבנן. עכת"ד. ולא ידעתי למה הביא ממרחק לחמו, ולא הוכיח מרש"י דמו"ק הנז' שכתב שמקרסם הוא זימור בשאר אילנות, והוא מאותם מלאכות המנויות בברייתא שכולם דרבנן. וכנ"ל. ואדרבא מרש"י דמו"ק מוכח שפיר דפירש להדיא שקירסום הוא זימור בשאר אילנות, אבל מההיא דע"ז יש מקום לדחות, ולומר דאע"פ שפ"י שמגזם הוא שקוטף את הענף וכו', מ"מ אפ"ל דיש הבדל בין זה ובין זומר באופן החיתוך וכן בכמות וכו', והן שתי סוגי מלאכות, ואע"פ שגם זה תולדה דזורע, מ"מ אין לנו שיהיה אסור מן התורה אלא רק המלאכות המפורשות בתורה בלבד. וצ"ע.

עוד ראיתי לו שם שהביא דברי רשב"ם ז"ל בב"ב (פ' ע"ב ד"ה מפני) שמשמע ממנו שגם בשאר אילנות הזימור אסור מה"ת, וכן הביא דברי התו"ט בשביעית (פ"ד מ"ד) הנ"ל, וכתב עליו בזה"ל, מה שהביא ראיה ממ"ש רבינו (הרמב"ם) בריש הל' שמיטה בין בכרם בין בשאר אילנות, אינו ראיה לפמ"ש לעיל כוונתו בזה ע"ש. עכ"ל.

וחזרתי לעיין בדבריו על דברי הרמב"ם בהלכה ב' אחד הכרם ואחד שאר אילנות, והוא בעמוד ט"ז אות ג', וראיתי שהאריך בזה וכתב שהרדב"ז ז"ל שם הביא מקור לדברי רבינו ממכילתא. ע"ש. ולהלן כתב שהרדב"ז משמע דס"ל, דמלאו דבצירה ילפינן לכל שאר לאוין, דאחד כרם ואחד שאר האילנות משמע, וכן סובר החיי אדם, שהבין דמ"ש רבינו אחד הכרם ואחד שאר אילנות,

חידושים בהלכות שמיטה ויובל להרמב"ם | מאמרים ותשובות

לענין העשה דשביטה וכל הלאוין, שכתב בשער מצות הארץ (פס"ו אות ג') אין חילוק בין כרם לשאר אילנות. וע"ש עוד שהאריך בזה. ולהלן כתב שכן הבין גם התו"ט פ"ד מ"ד, דאחד כרם וכו' קאי גם על זמירה דאסורה מה"ת גם בשאר אילנות. וכתב דמרש"י ז"ל בשבת (ע"ג ע"ב) משמע דזומר שייך רק בכרם, וע"ש שהוכיח כן גם מרש"י דמו"ק (ג' ע"א) וכמ"ש לעיל. וע"ש ששוב הביא דברי רשב"ם ז"ל דב"ב (פ' ע"ב), וסיים בזה"ל אלמא דס"ל (לרשב"ם ז"ל) דזמירה אסורה מן התורה בכל אילן. עכ"ל. וקשה לעמוד על דעתו בזה, אם הכריע הדין בזה אם לאו.

ומעתה אבוא לדון בפרי הקיווי שזמירתו דומה לכרם

ט. וחזות קשה הוגד לי שיש רוצים לחדש בפרי הקיווי שזמירתו דומה לזמירת הגפן, שיהיה דינו כדין הגפן, ותהא זמירתו אסורה מן התורה, גם לשיטת מרן החזו"א ע"ה. ובודאי סמכו ע"ד החזו"א שכתב שיש חילוק בין זמירת הגפן לזמירת שאר האילנות, וכתב עוד דכל שינוי קל באופן עשיית המלאכה, מביא לשינוי בהלכה וכמו שכתבתי לעיל משמו. ור"ל דלפי זה תהיה זמירת הקיווי אסורה מן התורה, הואיל וזמירתו דומה מאד לזמירת הגפן. ובמחילת כבוד תורתם אינו כן, דהחזו"א כתב דברים אלו כדי לפרש שזמירת שאר האילנות לא מיקריא זמירה אלא זירוד או מפרק וכיו"ב, ואין זו תולדת זומר דכתיבא באורייתא להדיא, ומכוח זה מסיק דהא דכתבה תורה כרמך לא תזמור, כרמך דוקא ולא שאר אילנות. ואע"ג דהרמב"ם ז"ל (כפ"א ה"ב) כתב ואחד הכרם ואחד שאר האילנות, וכתב כן על כל המלאכות המפורשות בתורה, כתב הוא ז"ל דבעל כרחינו צריכים לומר דלא קאי אלא אשאר מלאכות, ולא על הזמירה, דהא כתב בפירושו בהלכה ג' שם, דאין אסור מה"ת זימור דשאר אילנות דהוא נקרא בשם אחר, ולא פורש בתורה לאסור. ונמצא דעיקר המיעוט הוא משום דמפשט פשיטא ליה למרן החזו"א ע"ה דכרמך דוקא ולא שאר האילנות, וחילוק המלאכות הוא כדי להסביר דברי הרמב"ם ע"ה, וכנ"ל. אבל יסוד הענין הוא משום דכתיב כרמך, ואיך נוכל לומר שזמירת הקיווי תהיה מדאורייתא, וכי משום שמלאכת זמירתו דומה לזמירתו של כרם יצא מכלל שאר האילנות ונהיה לכרם, או האם יש לנו כאן כלל ופרט וכלל לרבות כעין הפרט, והרי התורה כתבה כרמך, ולא ריבתה שום דבר אחר, וגם אם הוא דומה לו, אין בכך כלום, וזה נראה ברור בעהית"ש. אך לפי מה שהעליתי בדעת הרמב"ם דזמירה אסורה מן התורה בכל האילנות, בודאי שגם זמירת הקיווי דאורייתא דלא גרע משאר אילנות.

הגאון רבי
שניאור ז. רווח
שליט"א

רב קהילת 'משכן התורה' אלעד
וראש המכון למצוות התלויות בארץ

ב' תשובות בעניני תרומות ומעשרות

מירוה ישראל בתוצרת של זכרי

ליל ז מר חשון תשע"ט

לכבוד
הגר"ש אידלמן שליט"א
השלום והברכה!

במה ששאלת ממני בענין מירוה של ישראל תוצרת של גוי בעודה ברשות הגוי, שהמנהג הרווח כבר שנים שאין מפרישים מזה תרומות ומעשרות, וכעיקר דין הרמב"ם ומרן השו"ע, וכדעת גדולי רבותינו הפוסקים, וביקשת מעט מקורות, וכבקשתך הגם שאנכי בארץ המגרב מוגבל ביותר, מכל מקום לעשות רצונך להלן עיקרי הדברים.

בגמ' בבכורות דף יא: מובא: "אמר רבי שמואל בר נתן אמר רבי חנינא הלוקח טבלים ממורחין מן העובד כוכבים מעשרן והן שלו. דמרחינהו מאן, אילימא דמרחינהו עובד כוכבים, דגנך אמר רחמנא ולא דגן עובד כוכבים, אלא דמרחינהו ישראל מרשות עובד כוכבים". ובפשטות כוונת הגמ' שישאל מירח פירות שברשות הגוי, וחייבים בתרו"מ, שהממרח בפועל הוא הקובע, וכ"פ בשטמ"ק שם. אמנם רש"י שם פירש: דאמרחינהו ישראל מרשות עובד כוכבים, שהיה ישראל אריס וקרקע של עובד כוכבים הוי". ובתוס' שם הק' על רש"י, "וקשה לפירושו אי בחלק עובד כוכבים היינו מריחת עובד כוכבים, אי בחלק ישראל אין זה לוקח טבלים. ונראה לפרש מרחינהו ישראל ברשות עובד כוכבים אחר שלקח ישראל, והכי קאמר, הלוקח טבלין מן העובד כוכבים והן עכשיו ממורחין". מבואר בדבריו שמירוה ישראל בשל גוי פטור. וכן דעת רבים מהראשונים שכדי להתחייב צריך שיהיו הפירות של הישראל, ולא מתחייב אם ממרח תבואה של גוי. וכן משמע ברמב"ם (שם הי"א) שכתב שפירות גוי פטורים מתרו"מ, ואם לקחן ישראל קודם גמר מלאכתן וגמרן ישראל חייבים בתרו"מ. משמע שדווקא אם הם ברשותו ומירחם הוא שחייב, ולא כשמירח ברשות גוי. וכן דעת הכס"מ שם, וכ' שהרמב"ם למד את הסוגיא בבכורות הנ"ל כשיטת תוס'. וכ"כ בשו"ע (שם ס"ד). אמנם בספר חרדים בהקדמה למצוות התלויות בארץ כ' בדעת הרמב"ם שמירוה ישראל בשל גוי חייב, עפ"י הרמב"ם שכ' באותה הלכה שפירות גוי שגמר הגוי ומירחן פטורים, משמע

ב' תשובות בעניני תרומות ומעשרות | מאמרים ותשובות

שדווקא מירוח הגוי פוטר. וכן יש שדייקו מדברי הרמב"ם שם הל' יג [שהובאה לעיל] שמירוח גוי בשל ישראל פוטר, וא"כ מוכח שהממרח בפועל קובע לפטור ולחיוב, וא"כ ה"ה בישראל הממרח בשל גוי יתחייב.

ואמנם במהריט"צ סי' ז הק' כן על הרמב"ם שמחד משמע שמירוח ישראל בשל גוי פטור מתרו"מ, ואילו לגבי מירוח גוי בשל ישראל פוטר. וע"כ חידש שלדעת הרמב"ם צריכים להתקיים שני תנאים, שיהיה דיגון ישראל וגם שהדגן יהיה של ישראל בשעת מירוח. והביאו גם במרכה"מ בסוף הי"א, ודן בדבריו. גם בחדושי רבינו חיים הלוי בכורים פ"ב הט"ו דן בזה, ומבאר שאע"פ שמירוח נכרי בפירות של ישראל פוטר, מ"מ מירוח ישראל אצל נכרי אינו מחייב, מאחר שהנכרי אינו מחויב, וא"כ בשעת חובתן הפירות פטורים ואינם חוזרים ומתחייבים. גם בחזו"א שביעית סי' א ס"ק כא דייק שהרמב"ם סובר שלחיוב צריך שהמירוח יהיה של ישראל וברשות ישראל. ואמנם תמה שם מ"ט מירוח גוי בשל ישראל, ומירוח ישראל אצל גוי אינו מחייב. וראה עוד במשנת ר' אהרן זרעים סי' י, ובמעדני ארץ על הי"ד אות ב, ע"ש בהרחבה.

מאידך, יש ראשונים הסוברים שהממרח הוא שקובע את החיוב והפטור בכל המקרים, ואף כשישראל ממרח את של הגוי. וכ"ד התוס' קידושין מא: ד"ה עובד, וכן הרמב"ן והרשב"א, עי' בקה"י זרעים סי' י' שהביאם, ומה שדקדק בדבריהם. ועי' בס' באר בשדה עמ' שסז - שסט שהביא שכן משמע בשיטה לא נודע למי שם, והביא שכן נקט מהריט"א אלגזי (הל' בכורות פ"ד אות נא), שכן משמע בדברי הרמב"ן, הרשב"א, הריטב"א, השיטה לא נודע למי, האו"ז (הל' חלה סי' רלה), הראב"ה (סי' קסב), תוס' שאנץ (בכורות יא:), הרוקח (שנח), ועוד ראשונים, עי"ש. נמצא שהרבה ראשונים פליגי בזה על רש"י ותוס' בבכורות. ומ"מ ברמב"ם ובשו"ע הנ"ל משמע שאין חיוב אא"כ ישראל ממרח בשלו, ואילו מירוח עכו"ם פוטר בין בשלו בין בשל הישראל. ולכן אם גמרם ישראל בעודם אצל העכו"ם, דעת רוב הפוסקים להלכה שזה נחשב כמירוח עכו"ם, עי' בשו"ת שמע שלמה ח"ג (חיו"ד סי' טז) ונדפס גם בשו"ת כרם שלמה זרעים ח"א תרו"מ סי' א. וע"ע בחזו"א (דמאי סי' יב אות יט ושביעית סי' א אות טז) שהעלה לדחות הראיה מדברי הראשונים הנ"ל דפליגי על רש"י ותוס' בבכורות ע"ש, ולהעמיד בדבריהם אוקימתא, ע"ש. ובשטמ"ק בכורות שם הוכיח כדעת רש"י ותוס' מהא דמירוח הקדש פוטר אע"פ שודאי דהישראל מירח ולא ההקדש בעצמו, וע"כ משום שהמירוח היה כשהתבואה היתה ברשות ההקדש, וא"כ ה"ה מירוח גוי פוטר כל שהמירוח היה כשהתבואה שלו אע"פ שהישראל מירח. אמנם בקה"י זרעים סי' ט תירץ דגובר נחשב כיד הקדש.

ובמהריט"א אלגזי שם הוכיח מהמשנה בחלה שנכרי שנתן לישראל לעשות לו עיסה פטורה מן החלה אע"פ שהגלגול הוא המחייב ודמי למירוח, והישראל לגלגל, ומ"מ פטור משום שהעיסה של הנכרי. ובקה"י שם יישב שבאמת גם הסוברים שהחיוב תלוי בממרח אינם סוברים שמירוח ישראל אצל נכרי מחייב גמור, אלא רק אינו פוטר לגמרי, ודינו יהיה כמו קודם מירוח, וא"כ יהיה אסור באכילת עראי. ולפי"ז ל"ק מהדין שגלגול ישראל בשל עכו"ם אינו מחייב בחלה. וע"ש שהביא עוד בשם השיטה בבכורות ליישב שלגבי מירוח כתיב דיגון ואולינן בתר המעשה אבל לגבי חלה כתיב עריסותיכם, שצריך שיהיה של הישראל בשעת הגלגול. ע"ש בהרחבה.

ובשו"ת שמע שלמה (ח"ג חיו"ד סי' טז, ונדפס בתנובות שדה גליון מס' 7, וגם בשו"ת כרם שלמה זרעים ח"א תרו"מ סי' א) דן בנידון האחרונים האם המדגן גורם החיוב והפטור או הבעלים. והביא מספר אופנים מרבותינו האחרונים לבאר ש"י הרמב"ם. והביא משו"ת הר צבי בשם הגר"צ עוזיאל דהנפק"מ שישראל מירחן כשהן שלו היא לענין חיוב נתינה, שאם חל איסור טבל ע"י מירוח ישראל עדיין ל"ה חיוב נתינה. וע"ש שדחה פ"י זה שדוחק להולמו בכוונת הרמב"ם. ועוד, שיש לדון בעיקר הדבר, כשישראל קונה מגוי האם לא חוזר חיוב נתינה וניעור. והביא שמדברי רבינו הגר"ח סולוביצ'יק

מאמרים ותשובות | ב' תשובות בעניני תרומות ומעשרות

מבואר שחייב נתינה חוזר וניעור. עוד דן במה שכ' בהר צבי בשם מהריט"ץ שגם להלכה שנפסקה שאין קנין לגוי, מ"מ לעניין פירות מועיל קניין הגוי, ולכן צריך שהדיגון יהיה כשהן אצל ישראל, שאם נגמרה מלאכתן כשהן אצל הגוי, קונה הגוי לעניין לפוטרים. ובכרם שלמה שם האריך להקשות עליו. וע"ש שהביא מהחזו"א שדחק להעמיד שמש"כ הרמב"ם בהי"ג שכשמירחן גוי ברשות ישראל פוטר הוא דווקא כשחזר וקנה ומירחן, וע"ש שדחה דבריו.

וע"כ כתב שם לבאר בשני אופנים, או שהמרח קובע, ולכן מירוח עכו"ם פוטר בשל ישראל, אלא שמירוח ישראל לא יועיל לחייב בשל הגוי כיון שבשעה שהוא של הגוי פטור ממעשרות, ולכן המירוח בשעת הפטור לא מועיל להחיל חיוב, וכפי שהבאנו לעיל, וכע"ז במעדני ארץ פ"א ה"י. ועוד יישב לפי מש"כ הרמב"ם דצריך שימרח עבור עצמו, ולא ע"מ למכור לאחרים, וממילא אם מירח בשל הגוי ל"ה מירוח עבור עצמו. וכע"ז כ' בשו"ת הר צבי (ורע"ס ח"א סי' יז) שמש"כ הרמב"ם ולקחן ישראל ומירחן הוא משום שאל"כ אלא לקחן אחר המירוח ברשות הגוי פטור מדין לקוח. מיהו דין זה תלוי האם לוקח מן הנכרי יש לו דין לקוח. עי' בתוס' ב"מ פח. וע"ש מש"כ בכ"ז.

וכל זה אני כותב בעודי בגלות, מתוך הנמצא איתי במחשב שלי, ואידך זיל גמור.

בברכה

שניאור ז. רווח

הפרשת תרו"מ מן התלוש על המחובר

ה אדר תשפ"א

לכבוד

הרב אפרים אנסבכר שליט"א

ועד הכשרות סטאר-קיי

שלום וברכה!

הנה במכתבי הראשון אודות הצמחים הוירטאקלים, הזכרתי ענין הפרשת תרומות ומעשרות מן התלוש על המחובר בצורת תנאי לכשיתלש.

ושאלתם מעימי לכתוב לכם בתמצית, על אפשרות זו, ומהו נוסח התנאי וההפרשה.

ובכן ראשית יש לדעת, שהגם אם תאמר את הנוסח כעת, מכל מקום החלות איננה כעת אלא בזמן התלישה, וממילא בזמן שחלות ההפרשה תחול, לא יהיו הפירות המופרשים מן המוקף עמהם. ועוד, שמפסידים את הברכה באופן כזה. ולכן אין משתמשים בזה אלא בשעת הצורך בלבד. ונכון לעשות שאלת חכם לפני השימוש בנוסח זה, כי לעיתים יש דרכים חלופיות נכונות וטובות יותר.

למעשה אם הוחלט כן להשתמש באפשרות זו, יש לנהוג כדלהלן:

ב' תשובות בעניני תרומות ומעשרות | מאמרים ותשובות

1. יש לדעת את הכמות שעתידים ללקוט בהמשך ועליה אתה מכווין כעת. ואז לקחת מן התלוש כמות של מאית מהכמות הכללית שעתידה להיקטף, ובנוסף עוד ירק אחד שישמש לתרומה גדולה.
2. בשנת מעשר שני, החילול יחול בכל סוף קטיף, ואם אין הקטיפים כאחד, אז יש לייחד מספיק פרוטות, או לרכוש כמות מנויים באחת מן הקרנות של המעשרות, באופן שיספיקו לכל פעם שיקטפו לדוגמא, כיון שרק כאשר קוטפים פרי או עלה, אז צריך לחלל את המעשר שני.
3. בשנת מעשר עני, או בכל שנה לגבי מעשר ראשון, צריך לוודא אם יש חובת נתינה, או שזה בספק שאין חייב, כגון גידולי מים וכיו"ב, ואם יש חובת נתינה יש לוודא הסכם עם לוי או גם עם עני.
4. את התרומה או התרומת מעשר יש לשמור עד סוף הקטיף האחרון, ולכן יש לשער את הכמות והזמן ולהתאים את התקופה שהתרומות יישמרו. ומן הנכון לשומרם במקרה, להבטיח שיישארו ראויים למאכל, ולא יירקבו ולא יהיו ראויים לשמש כתרומה.

נוסח ההפרשה:

יניח הירקות התלושים לפניו, ויקח תחילה בידו ירק אחד ויאמר [אם מפריש מכמה מינים יאמר 'כל מיין על מינו']:

כגודל שומשום מירק זה שבידי סמוך לשורשו בחלקו התחתון ביותר, יחול עליו שם תרומה גדולה על הירקות התלושים הנוספים כאן חוץ מהירק שנשאר בידי, שישאר בטבלו, ולאחר כל לקיטה ולקיטה של ירקות מגינה זו במשך השבוע, לאחר גמר הלקיטה יחול שם תרומה גדולה על שיעור כגודל שומשום הסמוך לחלק התרומה הקודמת בירק הזה שבידי.

אח"כ יניח מידו את הירק הראשון, ויקח את שאר הירקות העתידים להיות תרומ"ע ויאמר:

שיעור אחד ממאה ממה שעתיד להילקט בראשונה בתחילת שבוע זה עם החלק בירקות התלושים המשלים למאית, ונמצא בצד ראשו של הירק הזה שבידי, עם שאר הכמות הראויה בשורשם של הירקות שיילקטו בראשונה, יחול עליהם לאחר גמר הלקיטה שם מעשר ראשון, וכן יחול לאחר גמר כל לקיטה ולקיטה במשך השבוע על הכמות הראויה בסמוך לשורשם של הירקות שנלקטו, עם שיעור אחד ממאה מהם שנמצא בירקות שבידי בסמיכות להפרשה הקודמת - שם מעשר ראשון. ואותו אחד ממאה שבירק הזה שבידי שהוא מעשר ראשון יחול עליו מיד אחר חלות המעשר ראשון, שם תרומת מעשר על המעשר ראשון כסדר. שאמרתי קודם.

שיעור אחד מעשרה מהטבל של הירקות שיילקטו במשך השבוע, שהוא לצד ראשם של הירקות בשנת מעשר עני יאמר: יהיה מעשר עני לאחר

גמר כל לקיטה ולקיטה. בשנת מעשר שני יאמר: יהיה מעשר שני לאחר גמר כל לקיטה ולקיטה ומחולל הוא וחומשו על פרוטה שיחדתי לחילול מעשר שני. [ואם הוא מנוי יאמר: ומחולל הוא על פרוטה שייחד "בית המעשר"].

בסיום ההפרשה יצניע את הפירות התלושים שקרא עליהם שם תרומה ותרומת מעשר במקום משומר, ולאחר סוף השבוע שורפם או קוברים.

הנה כל המבואר לעיל הוא לפי דוגמא כללית של קוטף ירקות מגינה אחת לשבוע, שהוא גם זמן שבוודאי אין תוספת בגידול שהיא בעייתית וכמבואר בתשובתי הקודמת. ומדוגמא זו, כבודו יקח לכל מקרה דומה, שיש לו צורך בשימוש בנוסח כע"ז. ומציע אני להתייעץ עם חכם הבקי בדינים אלו, כדי להבטיח שיש צורך בשימוש בנוסח זה.

**בברכה והצלחה
שניאור ז. רווח**

הרה"ג
משה יהודה לנדא
שליט"א

מרבני המכון

חיוב נתינת המעשרות, ובוזה"ז, ואופני ההקנאה והזיכוי למקבלים [חלק א]

א. חיוב וקיום מצות נתינת מעשר ראשון ומעשר עני בזה"ז

השלב האחרון בהפרשת תרומות ומעשרות הוא בנתינת המתנות לזכאים, תרומה גדולה ותרומת מעשר לכהן, מעשר ראשון ללוי, ומעשר עני לעני. בזמן הזה שאין אפשרות לאכול בטהרה לא ניתנת התרומה ותרומת המעשר [מלבד שמן טמא להדלקה], ומאבדים אותם. אולם מעשר ראשון ומעשר עני שאין בהם קדושה, יש מצוה וחיוב ליתנם ללויים ולעניים גם בזה"ז [וכבר הרחבנו במקו"א שבאופנים מסוימים במעשר עני יש לתת אפילו בספק טבל, מאחר שספק מתנו"ע לחומרא].

ואמנם במעש"ר בזה"ז יש הנוקטים להלכה עפ"י החזו"א (שביעית סי' ה סק"ב) שכתב [לגבי נתינת התרומה וחלה לכהן] שכיון שכבר כמה דורות שעלו הכהנים ע"פ עצמן, וכן נוהגים עכשיו שעולים עפ"י עצמם ולא מכח מוחזקותם, ראוי שלא ליתן להם. והוסיף שמטעם זה אפשר שאין חייבים לתת מע"ר ללוי כיון שהלויים עולים לתורה ע"פ עצמם. ובסוגריים הוסיף שם, שבזמן הזה איבדנו חזקת לוייה בעו"ה. ואמנם אכתי צריך להעלותם בדמים [כוונתו שיערוך המפריש תחשיב, ובבוא היום בעהש"י שיתברר מיהו לוי ודאי, יתן לו הדמים במלואם]. ובמסקנת הדברים כתב, שאע"ג שהאידנא אין כלל לוי מיוחס, מ"מ אין ליתן לו, שאם יתנו לו יתרבו העולים ע"פ עצמם. ואע"ג שבפדיון הבן נותנים לכהן, מ"מ שם אפשר שכיון שאין בזה רווח, כיון שנוהגים שהכהן מחזיר וכל אחד יהיב לכהן שבטוח בו שיחזיר לו. וכן נוקטים להלכה רבים מפוסקי דורינו שהלכו אחר דבריו של מרן החזו"א וצ"ל שלא ראוי לתת את המע"ר ללוי משום חשש זה, אלא קוראים שם למע"ר במקום מסוים בפירות, ודי בזה. אמנם רבים אחרים כתבו המנהג לתת, ואף יש בזה חשש גול מתנו"ע, וגם בזמנינו דינם כמוחזקים, ובפרט אותם שידועים מדורות קודמים כלויים. יתירה מכך, מקובל שהחזו"א עצמו היה נותן ללויים [אולי כאלו שהוא ידע שמוגדרים כמוחזקים, או מסיבה אחרת]. וכן כתב הגר"ח קניבסקי שליט"א בדרך אמונה (הל' תרומות פ"ו סק"ב) בשם הכפ"פ סי' מו שבעל נפש יתן גם בזה"ז ללוי, וזו מידת חסידות. והביא בצה"ל (שם סקע"ח) שהחזו"א גופיה היה נוהג לתת מע"ר ללוי או הן או דמיהן מטבל ודאי. וכבר הרחיב בזה מורינו ראש המכון למצוות התלויות בארץ הגרש"ז רווח שליט"א בספרו חלקת השדה ח"ב סי' טו, והביא ששאל זאת את מרן הראש"ל"צ הגרע"י זצוק"ל, והשיבו שחייבים לתת מעיקר הדין. ואכן כך מקפידים במכון הנ"ל לתת או להקנות את המעשר ללוי בדרך של מכירי לוייה או באחד מדרכי הקנין.

*

ומ"מ גם לשיטת החזו"א של"צ לתת בזה"ז את המעש"ר ללוי יש להעיר, שהרי הבאנו לעיל שכתב הוא במפורש שיש להעלות את הפירות בדמים, וראיתו מהגמ' בחולין קלד: שכשאין כהן ישום בדמים ויאכלם מפני הפסד כהן, וכן פסק בשו"ע (יו"ד סי' סא סע' י). אלא שבחוברת הל' תרו"מ שנדפסה עפ"י דברי החזו"א ובהסכמתו לא הוזכר אלא שא"צ לתת ללוי ולא כתבו שישום דמיהם, ובדרך אמונה שם כ' שא"צ אפילו להעלותם בדמים, ולא הזכיר שבחזו"א בספרו כתב לא כך [והוא תמוה, שכידוע שהגר"ח ק נוקט כפסקי החזו"א, ולא יתכן שחולק עליו בלי להביאו. ואף שדברי החזו"א הנ"ל הם בסוגריים, ובד"כ זו תוספת מאוחרת יותר שהוסיף החזו"א, מ"מ ודאי היתה התוספת לפני הגר"ח. וצ"ב]. ובהערות ששלח הגרשי"ח קנייבסקי לספר חיל הארץ [חיברו הרב חי"ל ליוש, על הל' תרו"מ] על דברי המחבר שם שכתב שצריך לשום את דמי פירות המעשר, והעיר (עמוד קח): במה שהסיק שראוי שלא ליתן, אין צריך גם להעלותו, ומעולם לא נהגו בתינתו לרשום דמים. עכ"ל. ובאמת טעמא בעי מדוע לא ישום, ומ"ש מדברי הגמ' בחולין שם, ופסקה השו"ע?

ואפשר שמאחר שהמפריש אינו נותן לשום לוי, וכולם יודעים שאף לוי אינו מקבל, כולם מתייאשים מעיקרא, וכעין דברי הגמ' בב"מ כא: שבכה"ג אין זה יאוש שלא מדעת. ושונה מהסוגיא בחולין שיש בעולם מי שיקבל, ורק באותו מקום הם אינם, ולכן צריך לשום דמיהם, וכדין השבת אבידה.

ולפי דברינו יצא שההיתר שלא לשום דמיהם אינו אלא למי שידוע שאינו נותן [ואפילו אם נותן לפנים משוה"ד ממידת חסידות, כדלעיל, מ"מ כיון שאינו אלא כמתנה, והם התייאושו מהזכות שלהם בפירות, אפשר שכשאינו נותן אינו שם דמיו], אבל מי שנוהג כפוסקים שיש לתת בזה"ז, אם לא יתן יצטרך לשום דמיו, מאחר שמפירותיו לא התייאושו.

*

עוד יש להעיר שגם הנוהגים עפ"י החזו"א, ופירות המעשר נשארו בין פירות החולין, מ"מ כאשר רוצים לצאת ידי חובה בפירות אלו במצוות שנאמר בהם "לכם", דהיינו שהפירות צריכים להיות שלו, כגון אתרוג ביום טוב הראשון של סוכות, וכן במצה בליל הסדר [וראה בדרך אמונה (בביה"ל שם ד"ה כהני, ובצה"ל ס"ק עז) שהביא את המנ"ח (מצוה שכה) שכתב שגם באכילת כזית בלילה ראשון של סוכות הדין כן], חשש החזו"א שלא יהיה חלק המעשר בהם, וביאר בד"א שם שכיון שהוא ממון השבט, ואם יתברר מי הוא לוי יצטרכו לתת לו, א"כ אין זה "לכם" [וע"ש שדן שגם כשלו קיבל מעשר אפשר שיש לו לחשוש שאין זה לכם].

אלא שלפי מש"כ לעיל שמה שלא נהגו לשום את דמי הפירות הוא משום שעניים מתייאשים, יש לעיין, דא"כ גם לעניין "לכם" צ"ל שיוצא ידי חובתו, שהרי הפירות שלו לגמרי? ודחוק מאד לומר שלגבי "לכם" יש מקום להחמיר גם בזה שגם אחר יאוש עדיין אינו מוגדר כממונו הגמור, אף שבהיתרא אתי לידה וכפי שהביא בבה"ל שם שיש מקום להחמיר בפירות שבאו מגזל עכו"ם או מספק ממון שאף שהממע"ה אפשר שאינו לכם, ע"ש. וצ"ע]. ואפשר שלגבי מצוות דבעינן "לכם" חששו שמא מישוהו לא התייאושו, או שהוא יאוש שלא מדעת, וכדומה. וצ"ע.

**

ב. החיוב לתת או להקנות את פירות המעשר עצמם

הדרך הפשוטה ביותר לנתינה היא בנתינה בפועל ללוי ולעני שבחרנו לתת. אלא שלא תמיד ניתן הדבר, אם מחמת שהלוי או העני אינו במקום הפירות [והנותן רוצה לזכות את הפירות למקבל באופן מידי, כגון שהגיעה שעת הביעור], או שהכמות גדולה מכדי לתת בפועל. כמו כן, במקום שהפירות עתידיים להישאר ביד הנותן, כגון שמקנה את הפירות למקבל המתנה, והמקבל [הלוי או

חיוב נתינת המעשרות | מאמרים ותשובות

הענין חוזר ומוכר את הפירות לבעלים ומקבל כסף בתמורה, או הנתינה מתבצעת באופן של המלוה מעות [כמבואר בסוגיא בגיטין ל.], דהיינו שהנותן מלוה מראש כסף למקבל, והפרעון יהיה בפירות המעשר שיעכב אותם הנותן בידו כתשלום להלוואה. אופנים אלו פורטו כבר במאמרים קודמים, ושם נכתב על אופני ההפרשה השונים, ודרך ההפרשה בהם. כאן נוסיף לגבי צורות הקנין השונות שמקנים בהם את המתנות לזוכים.

במשנה בגיטין (ל) מובא דין המלוה מעות את הכהן, את הלוי או את העני להיות מפרש עליהם מחלקם..., דהיינו שיכול בעל הפירות לעכב את הפירות בידו ולא ליתנם ובכך הוא מנכה מחוב שמקבל המתנה [כהן לוי או עני] חייב לו. ומקשה הגמ' שם "ואע"ג דלא אתו לידיה, ופירש"י "בתמיה, אעפ"י שאינו נותנם לכהן ויחזירם לו קתני במתני' דמפריש עליהן. וכיוון דלא מטו לידיה מאן זכי ליה להאי כהן הך תרומה שיקבלנה זה בחובו, והיאך יצא ידי נתינה". מבואר בזה שקושיית הגמ' היא שכל זמן שלא הגיעו המתנות למקבליהם, הם אינם זוכים בזה, ולכן א"א לו לפרוע חובו בהם, ובנוסף, הבעלים לא קיים את מצות הנתינה. ומתרת הגמ' ג' תירוצים: א. אמר רב במכירי כהונה ולויה. ב. שמואל אמר במזכה להם ע"י אחרים. ג. עולא אמר הא מני ר' יוסי שאמר עשו שאינו זוכה כזוכה [ופירש"י שבמקומות הרבה מפני התקנה עשו כן לר' יוסי וכו', ע"ש]. ובהמשך הגמ' מ"ט כולו לא אמרי כעולא, משום שר' יוסי הוא דעת יחיד. ואכן הרמב"ם בהל' מעשר פ"ז ה"ו כשמפרט את דין המלוה מעות מבאר שצריך להקנות את הפירות למקבל המתנה ע"י אחר, או אם המקבל הוא מהמכירים, יזכה בזה מדין מכירים, ולא הביא הרמב"ם שמועילה זכייתו מדין עשו שאינו זוכה כזוכה. הרי שאינו סובר כר' יוסי, ולא אמרינן כאן עשו שאינו זוכה כזוכה, אלא צריך להקנות לו לפני שמנכה, או שיזכה אם הוא מכיר, הא לאו הכי, לא.

ומכאן ראייה זו וראיות רבות נוספות הוכיח המהר"י קורקוס בתשובה ידועה (נדפסה בשו"ת אבקת רוכל למרן השו"ע סי' ט"ז, ושם לא ברור מיהו המשיב. ובמהרי"ק על הל' ביכורים פ"ט הל' יח - יט ציין "וכבר כתבתי זה בתשובה", ובמהדורות שונות הובאה התשובה במלואה שם, וגם בשו"ת הרדב"ז סי' ש"מ הביא התשובה בשמו), שאפי' אם הכהן מתרצה לקחת דמים תמורת המתנות לאו כל כמיניה, עד דאתו לידיה ויחזיר אותם לו, אם לא במכירי כהונה או במזכה ע"י אחר, ואין דרך לנטות ימין ושמאל. עכת"ד [דבריו לגבי זרוע לחיים וקייבה, וה"ה בשאר נתינות, וכפי שראיתו מהגמ' בגיטין שם]. וא"כ דבריו ברורים מאד, שאין כל אפשרות לקיים מצות נתינה אלא א"כ יגיעו הפירות בכל אופן שהוא לעני, ורק אם הוא רוצה יכול להחזיר אותם למפריש ויקבל דמיהם בתמורה. ובדבריו מבואר שאפי' אם יתן לו את הדמים המלאים, ואפי' יסכים לכך הכהן או העני מראש, מ"מ אין זה מועיל שהרי עדיין לא אתו לידיה. ומפורש כתב שם (בד"ה הגה וד"ה הא קמן) שאפי' יתן שוויים נראה שאינו מועיל כלום [ועל הראיה מהגמ' בגיטין כתב שזו ראייה גמורה, אין דרך לנטות ימין ושמאל, ושם מדובר גם בפורע בשוויים]. ומוכח שאפילו אם הסכים המקבל מראש לקבל שוויים אינו מועיל, משום שצריך שיבואו לידו ורק אח"כ יחזיר, וכל עוד לא זכה בפירות לא שייך כאן לומר סברת מה לי הם ומה לי דמיהם. וכן יש לנקוט הלכה למעשה, אף שבשעת צורך חשוב יש שפסקו שניתן לסמוך על דעת מי שכתב שמקיים נתינה כשנותן דמיהם בהסכמת המקבל. ומ"מ כאשר אין לוי או עני לתת לו את המעשר, ועד שיימצא עלולים הפירות להתקלקל, וכדומה, כולם מודים שיפריש מעות בשווי הפירות ע"מ ליתנם ללויים או לעניים כשימצאם, והוא ישתמש בפירות או ימכרם [כמבואר בגמ' בחולין קלד:]. ואף שלא יתן להם את הפירות עצמם מותר וראוי לעשות כן משום השבת אבידה, אולם יש לדעת שבפשטות אין בכך קיום גמור של מצות נתינה, אלא שהיתר הוא כדין השבת אבידה לשבט הלויים או לעניים.

יש להדגיש, שכל עוד לא קיבל המקבל את הפירות [או את דמיהן, לדעת הסוברים שמועיל], הרי שהמפריש עדיין לא קיים מצוות נתינה [יש גם מי שכתב שכל עוד לא קיבל העני לידיו עדיין אין

פירותיו מתוקנים, והם טבל. ומ"מ להלכה לא קיי"ל הכין, והרי הוא מבטל מצות עשה, ועובר בבל תאחר מיד, ולא אחר ג' רגלים, שהרי קיימי עניים לפניו, והוי כצדקה שעובר עליה לאלתר. ולכן להלכה ודאי שיש לחוש לכל אותם דעות שמחייבין לתת את גוף הפירות דווקא ולא את דמיהן [וגם לאותם הסוברים שאפשר לתת דמיהם, צריך להזדרז ולתת את המעות תיכף]. ואם רוצה להתעכב, עליו להקנות ללוי או לעני באחד הקניינים כדי שיקיים מצות נתינה וכו"ל. וגם כשממנה המקבל את הבעלים לשליח למכור פירותיו, ואח"כ יביא לו את פדיונו, מ"מ כל עוד לא נתן לו הבעלים את הפירות או שזיכה לו, לא יצא ידי נתינה.

*

כאמור, הגמ' בגיטין תירצה שלושה תירוצים כיצד קונה המקבל את הפירות: במכירי כהונה ולויה, במזכה ע"י אחר, ועשו שאינו זוכה כזוכה. דין מכירי כהונה ולויה ומכירי עניים נדון במאמרים קודמים, ולא נעסוק בזה כאן. תירוצו עשו שאינו זוכה כזוכה לא נפסק להלכה אלא רק במקרים של תערובות, כמבואר במשנה בפאה פ"ה מ"ב. ועל כן אין עניינינו להלן אלא כשנותן ישירות למקבל או שמזכה לו ע"י אחר.

**

ג. מזכה ע"י אחרים, קטנים, או ע"י בני ביתו הסמוכים על שלחנו

כאמור לעיל, בגמ' בגיטין מבואר שניתן לזכות לעני את פירותיו כשמזכה ע"י אחר, כלומר שיאמר לאדם אחר זכה בפירות אלו ללוי או לעני פלוני, ואותו אדם עושה פעולת קנין המועילה, כגון בהגבהה או בקנין חצר, ובכך זוכה לו, כדלהלן. ומועיל מדין זכין לאדם שלא בפניו [וכ"כ בתוס' רי"ד בגיטין שם]. וצריך אותו זוכה להיות יהודי/ה ובר דעת.

ובשו"ע בדיני זכייה ומתנה (חו"מ סי' רמג סעיף יד) כתב שיכול לזכות בין ע"י איש ובין ע"י אשה ואפילו נשואה, וכן ע"י עבד של אחרים, ובלבד שהיה גדולים ובני דעת. אבל לא ע"י אשתו או עבדו העברים, שידם כידו, ולא ע"י גוי או חרש שוטה וקטן [אף שקטן בר דעת יכול לזכות לעצמו, אך לא לאחרים].

אלא שמה שכתב שם כדין פשוט, במקום אחר הביא בזה מחלוקת. בשו"ע עצמו לגבי עירוב חצרות (או"ח סי' שס"ו ס"ג), כשרוצה לזכות בעירוב לאנשי החצר, מובאת מחלוקת אם יכול לזכות ע"י אשתו שמעלה לה מזונות, או ע"י בנו ובתו הגדולים שסמוכים על שולחנו, וכן ע"י בנו הקטן שאינו סמוך. וע"ש שנקטו השו"ע והרמ"א להלכה שלכתחילה היכא דאפשר יש לחוש לשניהם, אבל בדיעבד ניתן לסמוך בספיקות אלו על דברי המיקל, כיון שעירוב הוא מדרבנן. ולכל הדעות שם יכול לזכות ע"י אשתו כשאינו מעלה לה מזונות. ולגבי קטן שאינו מבני ביתו, לא הזכיר מרן כלל שיש לחוש, כיון שאין בזה מחלוקת כלל, והיא גמ' מפורשת בגיטין (ס"ד ע"ב) ופסקה הר"מ להלכה (הל' עירובין פ"א ה"כ) שקטן זוכה לאחרים בדבר שהוא מדברי סופרים [בקטן שיש בו דעת - צרור וזורקו, אגוז ונוטלו]. והנה שם בגמ' נאמר: הב"ע במעשר בזה"ז דרבנן הוא, נראה שפשיטא שלמ"ד שקטן זוכה עבור אחרים בדרבנן, ה"ה במעשר בזה"ז. וכ"כ הש"ך בחו"מ (שם סק"ז) שמה שצריך לזכות ע"י גדול, היינו רק בדבר שהוא מדאורייתא. ולפי"ז בנידו"ד שבוה"ז תרו"מ חיובם רק מדרבנן, ודיינינן בספיקות שלהם כדין ספק דרבנן ולקולא [וכמו שכתב והוכיח באריכות מרן הראש"ל בשו"ת "יביע אומר" ח"א יו"ד סי' כ"ב] אפשר לזכות ע"י קטן שאינו בנו אפי' שסמוך על שולחנו, ואפילו לכתחילה. ובדיעבד סומכים על דברי המיקל, ואפשר לזכות גם ע"י בנו קטן אם אינו סמוך על שולחנו. וה"ה בכ"ז לענין אשתו ובנו ובתו הגדולים הסמוכים על שולחנו, שלכתחילה אפי'

חיוב נתינת המעשרות | מאמרים ותשובות

בדבר דרבנן לא יזכה לבנו או אשתו הסמוכים עליו, ובדיעבד כשזיכה לו ע"י אשתו ובניו הסמוכים על שולחנו, מועיל הזיכוי.

וברמ"א שם מוסיף (בשם הגהות אשרי והג' סמ"ק וכל בו) שע"י בנו הגדול שיש לו אשה מותר לכתחילה אפילו אם סמוך על שולחנו, מאחר שעושה הכל על דעת עצמו (משנ"ב שם). ובכף החיים (שם ס"ק קיד) כ' שה"ה גרוש מותר לכתחילה אפילו אם סמוך על שולחנו, אבל בן שאינו נשוי אינו לכתחילה אפילו אם כבר התארס, ועומד לפני נישואיו [ובעניין הקנייה ע"י קטן הרחיב מורינו ראש המכון הגרש"ז רווח שליט"א בסוף ספרו ביכורי שדה, ע"ש חלופת מכתבים בזה, וכן בספרו חלקת השדה ח"ב ה' תרו"מ סימנים לט - מד, והביא שם את תשובת מו"ר הראשל"צ הג"ר שמ"ע שליט"א שהסכים אתו להלכה].

אבקש בזה להציע פתרון קל ומועיל למי שרוצה לזכות ע"י אחר לכתחילה, והוא בביתו, ואין לו מי שיזכה עבור העני אלא אשתו או בניו הסמוכים על שולחנו, וזאת עפ"י הצעתו הנפלאה של מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל לגבי עירוב. בשש"כ (ח"א פ"ז הערה צח) הביא בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל פתרון לכתחילה כשאין נמצאים איתו אלא אשתו או בנו הגדול הסמוך על שולחנו, וכתב שיקנה לאשתו את העירוב ע"מ שאין לו רשות בה, או לבנו, והם יחזרו ויתנו לו שיזכה עבור כל בני החצר [וע"ש מי יברך], והם ודאי יכולים לזכות לאחרים על ידו, מפני שאף אם ידם כידו מ"מ אין ידו כידם.

אלא שבתרו"מ אין להשתמש בפתרון זה באופן הנזכר, שכן הבעלים אינו יכול להקנות לישראל אחר את התרומה, מאחר שלמפריש אין בעלות על הפירות, אלא רק טובת הנאה לתת לכהן שהוא בוחר, ולהלכה פסק הרמב"ם שטובת הנאה אינה ממון, כמבואר בהל' אישות פ"ה ה"ו שהמקדש בפירות תרו"מ אינה מקודשת שהרי אין לו למוכרה.... וכן פסק בהל' תרומות פ"ב ה"טו שכהן שלקח שלא מדעת בעלים זכה וא"צ לשלם, שטוה"נ אינה ממון. וכן ראה בהל' גיבה פ"ב ה"ה. ואף שדעת הגאונים לפסוק כמ"ד טוה"נ ממון [שאלתות פר' קרח], וכן פסקו ראשונים רבים בסוגיא סופ"ב דקידושין [ובהם ר"ח, רמב"ן, רשב"א, ריטב"א, רא"ש ור"ן], מ"מ כדברי הרמב"ם פסק מהר"ם מרוטנבורג, והטור יו"ד סי' שלא, ומהרש"ל ורמ"א שם, והש"ך בחו"מ סי' שנ האריך בכל זה ומוכיח שהלכה כהרמב"ם (וראה צה"ל תרומות שם ס"ק קצח-רא). וא"כ להלכה נקטינן כהרמב"ם [ולכל הפחות מספק לחומרא] שאין יכול להקנות [ואף שתרומה בזה"ז דרבנן, והיה מקום לומר שכיון שאין חיובו מן התורה לכו"ע הוי ממון, ורבנן לא הפקיעו את דין הממון של הבעלים אלא שחייבו אותו לנהוג בפירות כדין תרו"מ, כחיוב על הגברא, ולפי זה הוא ממונו גמור, ויכול גם להקנות, והלוקח ממנו ה"ז כגונב חולין. אלא שלא מצאתי מי שמחלק בזה כלל, ולא מצאתי סמך לזה, ואדרבא נראה שהשוו תרו"מ בזה"ז לדין דאורייתא בכ"ד, וע"כ שחכמים תיקנו כעין דאורייתא לגמרי, וגם דין הממון של תרו"מ שייך לשבט הכהנים והלוויים והעניים כדאורייתא ומדין הפקר ב"ד. וכעת מצאתי בשאלת שלום להגר"י פיק על השאלות פרשת פרה שכתב שגם בדרבנן כדאורייתא, אלא שכי' שם הטעם לגבי קידושין דכל המקדש אדעתא דרבנן מקדש, וכחמץ בשעה שישית, וא"כ הוא טעם רק לקידושין ולא לשאר דינים. וצ"ע]. וראה גם במרדכי ב"מ סופ"ק אות רמא שכתב שלמ"ד טוה"נ אינה ממון לא יכול המפריש לתת את המתנה לעני הסמוך על שולחנו אביו העשיר ולהתנות ע"מ שאין לאביו רשות בו, מאחר שאין לו בעלות בפירות שיוכל מכוחה להתנות את נתינתו [אמנם ראה קה"י גיטין סי' כא אות ב שכתב שהרמב"ם שפסק טוה"נ אינה ממון, ואעפ"כ פסק בהלכות תרומות פ"ב ה"ט שיכול להתנות על מתנו"כ וליתנם במתנה ע"מ להחזיר, ע"כ שחלוק על המרדכי].

אלא שעדיין הפתרון שמציע הגרשו"א בעירוב קיים למי שרוצה להקנות ללוי או לעני ע"י אשתו ובניו הסמוכים על שלחנו, וזאת ע"י שיקנה להם את הפירות בעודם טבל ע"מ שאין לו רשות בזה, ואח"כ יפרישו הם או שיפריש בשליחותם, ויזכו הם על ידו ללוי או לעני. ובעודם טבל ניתן לקנות גם את חלק המעשר שבפירות, כמבואר בנתי"מ סי' רג סק"ב עפ"י השטמ"ק בב"מ שם שבעודו טבל הוא ממונו מפני שמותרת בו הנאה של כילוי [ע"ש שקונה אפילו בקנין שא"א לקנות בו לאחר הפרשה, כגון אגב לפי רבא בב"מ שם. ולהלן נרחיב בזה בעז"ה].

**

ראוי לציין בקצרה כמה הערות שהאחרונים דנו בהם בדין זה שמזכה מעשרות ע"י אחר, ויש נפ"מ בזה להלכה.

א. אם התרו"מ אינם ממון הבעלים, ואין להם בהם אלא טובת הנאה, א"כ מדוע שלא יזכו הם עצמם עבור העניים, ומדוע צריכים לזכות ע"י אחר? באחיעזר (ח"ג סי' מב אות ב,ג) תי' שלמ"ד טוה"נ ממון נחשב הבעלים בעל הממון לגמרי, ואינו יכול לזכות משל עצמו לאחרים. ולפי זה יוצא שלמ"ד טוה"נ אינה ממון יכול הוא עצמו לזכות עבורו. אבל בקה"י (גיטין סי' כא אות ב) תי' שגם למ"ד טוה"נ אינה ממון הוא הנקרא בעל הממון לענין ההקנאה והנתינה, וממילא אינו יכול לזכות בעצמו לאחרים [וראה בס' תורת אבירים על גיטין שם שדן מהי שיטת הריטב"א ובריטב"א חרשים בזה].

ב. כדי לזכות ע"י אחר צריך הזוכה להיות שליחו של בעל הממון. וא"כ קשה שבעל הממון בתרו"מ לאחר הפרשה אינו הבעלים אלא הוא ממון השבט? כן הק' המחנ"א (הל' זכיה ומתנה סי' לג) ובנתי"מ (סי' רמג סק"י). ובמחנ"א רצה לתרץ שתי' זה אינו אלא למ"ד טוה"נ ממון, ואז הוא נקרא הבעלים, אבל למ"ד טוה"נ אינה ממון אכן תירוץ הגמ' הזה אינו. אלא שתמה ע"ז שלא משמע כן מלשון הגמ', וכן מהרמב"ם שפסק שטוה"נ אינה ממון ואעפ"כ מזכה ע"י אחרים. ובנתי"מ וכן באחיעזר שם תירץ ע"פ דרכו הנ"ל שלמ"ד טוה"נ אינה ממון מעיקרא לא קשה, כיון שיכול לזכות בעצמו עבור המקבל, כאמור לעיל. אמנם לפי דרכו של הקה"י הנ"ל י"ל שגם למ"ד אינה ממון נקרא הבעלים בעל הממון לענין ההקנאות. וכע"ז כ' בברכת אברהם בגיטין שם.

ג. בקצוה"ח (סי' קה סק"א) דן מדוע אחר יכול לזכות למקבל את התרו"מ, והרי זה תלוי בשו"ט בגמ' ב"מ ט: בדין התופס לבע"ח במקום שחב לאחרים אם זוכה, ולהלכה פסק הרמב"ם (מתנו"ע פ"ב הי"ט שתפיסה מועילה רק אם יכול לזכות בעצמו, ומיגו דזכי לנפשיה זכי נמי לחבריה? ובאחיעזר שם רצה לתרץ שנותן המתנה שיש לו זכות לתת למי שירצה יכול גם לזכות לאחר. ודחה תירוץ זה, ע"ש שהרחיב.

ובקצות החושן הוכיח מכאן שהלווה או שלוחו יכולים לתפוס עבור המלווה אפילו במקום שחבים לאחרים.

ד. במחנ"א שאל איך ניתן לזכות למקבל ע"י אחר, והרי בירושלמי בפאה פ"ד ה"ו מובאת מחלוקת אם יכול להיות שליח רק מי שהוא עצמו ראוי לזכות בזה לעצמו אם היו נותנים לו [ראוי ליטול], או שדי בכך שהוא ראוי לתת את המעשרות כדי להיות בפרשת שליחות זו [ראוי ליתן]. ולפי הצד הראשון לא יוכל לזכות למקבל תרומה אם הזוכה אינו כהן, וכדו'. ובנתי"מ שם תירץ שהבבלי חולק בזה על הירושלמי.

**

סיכום העולה לדינא:

א. גם בזמן הזה יש חיוב לתת למוחזקים כלוויים ולעניים את המעשר המגיע להם. אלא שהחזו"א כתב שכיום איבדנו את חזקת הלווייה בעו"ה, כיון שכבר כמה דורות שהם עולים ע"פ עצמן. ואדרבא, כתב שראוי שלא ליתן להם כדי שלא יתרבו העולים עפ"י עצמם. אמנם ידוע שהחזו"א עצמו נתן ללוויים.

ב. מי שלא נותן ללוויים או משום שאין עניים לפניו והפירות עומדים להתקלקל, או שנוהג כדברי החזו"א הנ"ל, צריך מעיקר הדין לשום את דמי המעשר וכשיהיה לוי ודאי יתנם לו. וכ"כ חזו"א בספרו. אמנם בחוברת על הלכות תרו"מ שנכתבה על פיו לא הוזכר זה, וכן כתב הגר"ח קנייבסקי שא"צ. וצ"ע.

גם מי שלא מוציא את המעשר, וכנ"ל, מ"מ כאשר משתמש בפירות לקיום מצוה שנאמר בה דין "לכם", מקפידים להוציא את המעשר.

ד. גם אם הלוי או העני רוצים להחזיר לנותן את המעשר, כגון לפריעת חובם לו, או שסיכמו שהפירות ישארו אצלו והוא ישלם להם דמים, מ"מ צריך לתת או להקנות להם את הפירות עצמם, ואח"כ יחזור ויזכה בהם. ויש מי שאומר שכשמסכימים יכול לתת את דמיהם. וכשאין צורך גדול ודאי אין להקל בזה. ומ"מ כל עוד לא קיבל המקבל את הפירות [או את דמיהן, לדעת מי שסובר שמועיל], עדיין לא קיים המפריש את מצוות נתינה, והרי הוא מבטל מצות עשה, ועובר בכל תאחר מיד אם קיימי עניים לפניו.

ה. כיצד מזכה מעשרות ע"י אחר: יאמר לאדם אחר זכה בפירות אלו ללוי או לעני פלוני, ואותו אדם עושה פעולת קנין המועילה, כגון הגבהה או קנין חצר, כפי שיתבאר להלן בעו"ה, ובכך זוכה לו.

ו. יכול לזכות את המתנות ע"י גדול בר דעת.

ז. בזמן הזה שתרומ"מ מדרבנן [עדיין], יכול לכתחילה לזכות ע"י קטן [שיש בו דעת - צרור וזורקו, אגוז ונוטלו] שאיננו בנו.

ח. לכתחילה לא יזכה ע"י אשתו ובניו הגדולים הסמוכים על שלחנו, וכן לא ע"י בנו הקטן שאינו סמוך על שלחנו. ובדיעבד בכל אלו חלה הזכיה בזה"ז כיון שתרומ"מ מדרבנן.

ט. מזכה על יד בנו הגדול הנשוי [וכן הגרוש] אפילו הוא סמוך על שלחנו, אבל קודם נשואיו לא יזכה ע"י לכתחילה אפילו הוא מאורס.

י. מי שרוצה לזכות מעשרות לכתחילה למקבלים, ואין עמו אלא הסמוכים על שלחנו, יכול להקנות את הפירות בעודם טבל לאשתו ע"מ שאין לו רשות בה, או לבניו הגדולים הסמוכים על שלחנו, והם יפרישו [או הוא יפריש בשליחותם], ויזכו על ידו למקבלים.

יא. להלכה פסק הרמב"ם שטובת הנאה אינה ממון. לכן יש מי שאומר שהמפריש יכול לזכות בעצמו עבור הלוי או העני, כיון שהוא כאדם אחר. והעיקר נראה כדעת הסוברים שאינו יכול לזכות אלא ע"י אחר.

שו"ת אונליין

מאת מורנו הרב שליט"א
ראש המכון

שאלות ותשובות בהלכה

שאלות המגיעות דרך אתר המכון והתשובות שניתנו לפונים

חמץ

שאלה:

האם יש בסולת חשש חמץ יותר מקמח? תודה.

תשובה:

לא.

ההפרש בין קמח לסולת, הוא בשלבים הראשונים של טחינת הגרגר, כאשר מופרד גוש קמח הנמצא במרכז הגרגר והוא הסולת והשאר נטחן לקמח.

ואין כל הפרש בינו לבין קמח כל שלא שהו שהיה ארוכה במים, מה שמצוי היום הרטבה במים של הגרגרים, אין בה מאום כדי להחשיבו כחמץ, ועל כן אין כל מניעה למכור קמח לנכרי גם למחמירים ובוודאות שאין זה נחשב חמץ גמור.

בדיקת שזיף יבש קפוא

שאלה:

איך ניתן לבדוק שזיף קפוא? האם בכלל יש צורך?!

תשובה:

בשזיף יתכנו מזיקי שדה כמו רימות של זבוב הפירות.

ולעיתים הוא נגוע, ובפרט בעונות מסויימות וחקלאים פחות מקפידים, וכמפורט בתולעת שני חלק שלישי ערך שזיף.

ובשזיף יבש גם מזיקי מחסן, בשזיף טרי שהקפיאו, תלוי איזה זן ועוד פרטים כדי לענות. חשוב לראות את הערך המדובר שם בספר.

חשוב לדעת גם מי נותן הכשרות, כאשר חלקם מקפידים על בדיקות מידגם נכונות קודם העיבוד, ואז המוצר בחזקת נקי..

הכשרת תנור

שאלה:

שלום הרב, יש לי תנור עם כיריים נקיים שלא ישתמשו בהם כשנה וחצי ואני רוצה להשתמש בו בפסח אם אני צריך להכשיר אותו.

תשובה:

זה אמנם צדדים גדולים לצרף לקולא, אולם הלכה למעשה יש להכשיר בדרכים הרגילות. את התנור לאחר נקיון להדליק בחום הגבוה, את הכיריים לפי הנוהג או הגעלה לספרדים או ליבון לאשכנזים.

ובשעת הצורך אפשר להקל בכיריים להכשרה קלה יותר.

כשרות תותים

שאלה:

בס"ד לכבוד הרב שניאור זלמן רווח שליט"א .

ברצוננו לשאול לגבי תותים, אלו תותים הכי כדאי לקנות מבחינת כשרות, וכיצד ניתן לנקותם ?

בנוסף מה דעת הרב לגבי תותים של בני נצרים (ביישובנו פרסמו לגבי הזמנה דרך האתר שלהם וכתוב באתר לגבי הזמנה שאין הפרי מאושר כנקי מחרקים, הוא מצריך טיפול ושטיפה כל אחד כפי מנהגו) ברצוננו לדעת מה לעשות, כיצד לנקות ? בברכה ותודה.

תשובה:

לבחור את התותים השלימים לא סדוקים ולא תאומים, להוריד את הפרח שבראש הפרי. להשרות כ 2.5 דקות במים עם חומר (סבון כלים או סטרילי טבע) בכמות שהתותים צפים, ולערבב ביד. להוציא מהחומר, ולשטוף תחת ברז מים להוריד הסבון. ואז לשטוף כל תות תחת ברז מים עם מברשת סביב כל הפרי.

בבני נצרים יש מגדל אחד מר אמיתי עומייסי, שהוא בפיקוח שלנו המגדל בשיטות יחודיות תות נקי מחרקים, והלכתית אין בעייה לאוכלו כמות שהוא, והמחמיר לשטוף תבוא עליו ברכה.

אולם על כל אריזה יש חותם והאריזה סגורה עם מדבקה וכו'.

על שאר מגדלים אין לי מידע.

אנציקלופדג

~ כשרות הדגים ~

אנציקלופדית כשרות הדגים - עבודת מחקר מעשית של 20 שנה
מאת הגאון ר' שניאור זלמן רוח שליט"א 'דאש המכון למצוות התלויות בארץ' מומחה עולמי בתחום כשרות הדגים. כך שני כולל דיני חרקים במזון מן החי. אופן הבדיקה של מאות סוגי דגים, ביצי דגים, צמחים ים ועוד. ובנוסף הנחיות כשרותיות של תעשיית הדגים בשימורים, מעושנים, חומרי גלם, בישול ישראל, תוספים בדגים ועוד... תיעוד עם מאות רבות של תמונות מיוחדות במינהן להמחשת ולהבנת העניין. הצצה תת ימית מרתקת!

להזמנות > 03-9030580

HAMACHON.CO.IL

מתכוננים הלכתית
לשנה השביעית עם:

ספריית השמיטה

מיטב ספרי ההלכה מאת
הגאון ר' שניאור זלמן רווח שליט"א
ראש המכון למצוות התלויות בארץ

שבילי שביעית

חוברת הדרכה
מפורטת לשנת
השמיטה לטיפול
בגינה ודגירה
בזרעים והולדות
מקצועיות

מהדורה חדשה!

שבת הארץ

הלכות שביעית
מטקדות ומבוארות
במהדורה חדשה!
נכתב לבקשתו של
מחבר רבינו עובדיה
יוסף זצוק"ל
אשר נפסד בראשונה
בגלל איחוי גורא
בספריו הקודמים ונר,
במסגרת רשת חתן
החיתון התורני
האין ספק שספר זה
יצא תועלת מרובה
לדעתו של מצות
השמיטה נקוד
המוריס והולדות י"ט

שביתת השדה

ספר הלכות פסוקות
עם הערות עיוניות
מקיפות ללימוד שו"ש
ההלכה בהרחבה
מהדורה רביעית
לקראת שמיטה תשפ"ג
עם הוספות מרובות
והמלצות הלכה
למעשה בשטחי
הדקלאות

עת הקץ

יצירה חדשה לראשונה מכתב יד מאת הגאון רבי משה וורגאסמן מוורוטנו של בעל אביר
יעקב אבדחצירא זצוק"ל מלפני כ-200 שנה. דעי השמירה בעידן ובחריפות מופלאה
עם הארות והערות רבני המכון. בעריה יופיו בחנויות במהלך הקיץ הקרוב.

ניתן להשיג את כל ספרי המכון:

HAMACHON.CO.IL

03-9030580